TussenRuimte

TIJDSCHRIFT VOOR
INTERCULTURELE THEOLOGIE

MET ANDERE OGEN

Intercultureel bijbellezen

2010 | 3

INHOUD

TR

3 Redactioneel

31 Column

50 Beeldmeditatie

52 Impressies

56 Boeken

60 Film

61 Muziek

62 Agenda

64 Vooruitblik

4 REPORTAGE | Bertie Boersma
'Allemaal mensen van de weg'
***See you in the Bible* in Amsterdam**

ONDERZOEK | Hans de Wit
Als sintels in het vuur 9

15 COLUMN | Dorottya Nagy
Tussen de regels

DEBAT | Rieuwerd Buitenwerf
Een bijbel in gewone taal 16

21 PORTRET | Paulien Matze
De shock van de bijbellezer in Bolivia

ANTITHESE | Wieteke van der Molen
Je moet het antwoord willen horen 25

32 MENSEN IN BEELD | Jan Jorrit Hasselaar en Laetitia Griffioen
Een parabel als spiegel voor de werkvloer

WAS GETEKEND | Wim de Vries 37

38 INTERVIEW | Dineke Spee
De magie van het proces

PERSPECTIEF | Hans Snoek
Vanuit welke perspectieven lezen Nederlanders de Bijbel? 43

TussenRuimte
tijdschrift voor interculturele theologie

jaargang 3 | nummer 3 | september 2010
ISSN 0165-988X

TussenRuimte is een oecumenisch tijdschrift voor interculturele theologie, geredigeerd door een Nederlands-Belgische redactie.

TussenRuimte ontleent zijn naam aan het besef dat *tussen* mensen van verschillende culturen en generaties steeds opnieuw een proces van verstaan op gang gebracht en bevorderd kan worden. Zo kan ook nieuwe *ruimte* ontstaan voor het evangelie, waarin mensen en culturen in hun verscheidenheid worden gerespecteerd, maar niet in hun verschil worden opgesloten.

TussenRuimte wil signaleren, reflecteren en inspireren door middel van journalistieke verbreding en theologische verdieping van ons inzicht in religie en religieuze aspecten van cultuur. Debat over bestaande missionaire en religieuze praktijken wordt gestimuleerd.

TussenRuimte pendelt tussen lokale initiatieven en globale ontwikkelingen, waarin aandacht voor mensen, omkeer in mensenlevens en inzet voor vrede en gerechtigheid zichtbaar worden.

TussenRuimte is niet institutioneel *ge*bonden, maar wel *ver*bonden met mensen en organisaties in de missionaire beweging die elkaar willen ontmoeten en bevragen over religieuze en culturele, economische en sociale grenzen heen.

TussenRuimte verschijnt viermaal per jaar en wordt uitgegeven in een samenwerkingsverband tussen de Nederlandse Zendingsraad (NZR), Missio België, de Verenigde Protestantse Kerk in België en uitgeefmaatschappij Kok ten Have Kampen.

© 2010 Uitgeverij Kok en de redactie van *TussenRuimte*
Overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

Redactie
drs. Ineke Bakker, drs. Gijs van den Brink,
drs. Annemiek Buijs-Tuytelaars, dr. Dave Capucao,
Karlijn Goossen MA, dr. Lucien van Liere,
drs. Wilbert van Saane, Dineke Spee (voorzitter),
drs. Johan Visser

Beeldredactie
Maarten Haazebroek

Eindredactie
Marieke van der Giessen-van Velzen

Secretariële ondersteuning
Marion Popkema-van der Ven

Redactieadres
Redactie *TussenRuimte*, Nederlandse Zendingsraad,
Postbus 8092, 3503 RB Utrecht
redactie.tussenruimte@antenna.nl
www.tussenruimte.com

Basis-layout
Peter Slager | Garage bno

Illustraties
Maarten Haazebroek (omslag, 13, 27, 34, 45), NBG/Sandra Haverman (17, 18), Foto Caroline (22), Hette Domburg (39, 42), Kors Peilman (62-63), Missie-Zendingskalender (64)

Abonnementenadministratie
Postbus 5018, 8260 GA Kampen
abonnementen@kok.nl

Abonnementsprijs
Een jaarabonnement kost in 2010 in Nederland € 35,00;
in België € 36,00; in Europa € 40,00.
Een studentenabonnement kost € 26,00.
Losse nummers kosten € 10,00 (exclusief porto).
Een proefabonnement van twee nummers kost € 12,50.
Het abonnementsjaar loopt van januari tot en met december.
Abonnementen worden stilzwijgend verlengd, tenzij minimaal zes weken voor het einde van de abonnementsperiode schriftelijk is opgezegd. Adreswijzigingen graag drie weken voor de ingangsdatum schriftelijk doorgeven.

Met andere ogen

Het maakt verschil of je de Bijbel leest als protestants gemeentelid in Assen, als lekenpredikant in La Paz, als conciërge in Utrecht of als student in Ricatla. Waar je woont en werkt, doet ertoe als je over de verhalen in de Bijbel nadenkt. Opvattingen, ervaringen en achtergronden vanuit verschillende culturen fungeren dan als even zo verschillende brillen.
In dit nummer leest u meer over een internationaal en nationaal programma van intercultureel bijbellezen. Groepen christenen uit verschillende culturen werden met elkaar in contact gebracht en lazen samen de Bijbel. Themaredacteur Hester Oosterbroek van Kerk in Actie presenteert een waaier van invalshoeken.

Hans de Wit legt uit hoe het idee van intercultureel bijbellezen ontstond en hoe de Vrije Universiteit het internationale programma tussen 2001 en 2004 vorm gaf. Natuurlijk bevat dit nummer veel voorbeelden van die contacten: uit Bolivia (Paulien Matze), uit Mozambique (Hette Domburg) en uit Nederland (Bertie Boersma). Het Nederlandse vervolg van het internationale programma liep van 2007 tot eind 2009. Hans Snoek probeert eerlijk naar de resultaten van dit project én naar de invloed van de West-Europese wetenschappelijke traditie op onze wijze van lezen te kijken. Ook het jubilerende Christelijk Nationaal Vakverbond (CNV) maakte gebruik van ontmoetingen tussen verschillende culturen binnen Nederland zelf rondom een bijbelverhaal. Jan Jorrit Hasselaar en Laetitia Griffioen doen er verslag van.
Maar mag de Bijbel, als 'heilig boek', dan niet een zekere geheimtaal behouden? De Bijbel is nu eenmaal moeilijk toegankelijk en hoeft toch niet zomaar door iedereen begrepen te kunnen worden? Bij het Nederlands Bijbelgenootschap (NBG) denken ze daar genuanceerd over, en Rieuwerd Buitenwerf legt uit waarom. We vergeten soms dat voor ons, talige en mondige lezers, de drempel bij het bijbellezen al behoorlijk laag is geworden, door de wetenschappelijke vondsten uit vorige eeuwen, betoogt ook Wieteke van der Molen.

— Redactie *TussenRuimte*

‘Allemaal mensen van de weg’

See you in the Bible in Amsterdam

Ze hebben een voorwerp bij zich dat iets laat zien van hun geloof. De een heeft een kruisje meegenomen, de ander een cd om een lied te laten horen, een derde een foto. Nu zitten de twee groepen in twee rijen tegenover elkaar, met hun voorwerp in de hand om degene tegenover zich daarover iets te vertellen. Er ontstaan geanimeerde gesprekken. Na vijf minuten schuift één rij door, zodat men tegenover iemand anders komt te zitten. Dit is ‘speeddaten’ over je geloof.

In Amsterdam namen de afgelopen drie jaar ongeveer twintig groepen deel aan het project *See you in the Bible*, geïnitieerd door de Nederlandse Zendingsraad (NZR). Deze twintig groepen waren afkomstig uit heel verschillende Amsterdamse kerken: protestants, rooms-katholiek, evangelisch, orthodox. Niet alleen de kerken waren verschillend, ook de origine van de deelnemers liep uiteen: Afrikanen, Aziaten, Latijns-Amerikanen en Nederlanders ontmoetten elkaar.
De coördinatoren van het project zochten steeds twee groepen bij elkaar voor een reeks ontmoetingen. Wanneer die gevonden waren, konden de bijeenkomsten starten. We begonnen altijd met een vorm van kennismaking. Meestal deden we tijdens ook de tweede en de derde bijeenkomst nog een vorm van kennismaking. Daarnaast kwam ook steeds de bijbeltekst ter sprake, door middel van rollenspelen, vragen en andere werkvormen. De serie ontmoetingen werd afgesloten met een (interculturele!) maaltijd, die gepaard ging met een viering en een terugblik. En dan stelden we ook de vraag: willen we met elkaar verder, en zo ja, hoe?

Impressie

Vanuit de hierboven beschreven situatie volgt hier een impressie van een ontmoeting tussen een groep Nederlandse en een groep Ghanese christenen. Ze kwamen vier keer bij elkaar. In het begin was het wat onwennig, maar het ijs brak snel.

In het begin was het wat onwennig, maar het ijs brak snel

Het was een gemêleerd gezelschap, want er waren niet alleen Nederlanders en Ghanezen aanwezig, maar ook Surinamers en een Ugandees, eveneens leden van de Ghanese gemeente. Deze twee groepen lazen met elkaar Lucas 10, 25-37, het verhaal over

… twee groepen in twee rijen tegenover elkaar … ' speeddaten' over je geloof

de barmhartige Samaritaan. Toen we deze lezing voorstelden, waren de reacties in eerste instantie niet echt enthousiast: 'Dit verhaal kennen we al door en door. Dat hebben we al zo vaak gelezen.' Maar al snel bleek anders.

We lazen het bijbelgedeelte eerst hardop in twee talen, in het Engels en in het Nederlands. Hierna deelden we een eerste indruk met elkaar. De een zei: 'Het gaat hier om het eeuwig leven.' Een ander: 'Ik lees deze tekst altijd als een oproep om mijn naaste lief te hebben.' Een derde: 'Deze tekst stelt mij de vraag: wie laat ik links liggen?' In deze reacties zagen we al verschillende manieren van bijbellezen terug. De Ghanese christenen lazen met het oog op de boodschap van de tekst, terwijl de Nederlandse christenen meer de verhaallijn volgden.

Rollen

De tweede avond probeerden we wat dieper in de tekst te duiken aan de hand van een paar vragen over de tekst die opgekomen waren uit de eerste avond. Waarom hielpen de priester en de leviet niet? Waarom vertelt Jezus een verhaal aan de wetgeleerde? De deelnemers verplaatsten zich in de rollen van de priester en de leviet en ontdekten dat ze ook sympathie voelden voor deze mensen. Als je een hele dag hard gewerkt hebt, en je bent op weg naar huis, zoals de priester en leviet, die hun tempeldienst erop hadden zitten, dan heb je toch niet zo veel zin meer? Een deelnemer verwoordde het als volgt: 'Als ik thuiskom uit mijn werk, wordt er ook nog aan me getrokken!' Ze herkenden allemaal dat ze door hun werk bijna niet meer toekomen aan familie of vrienden. Anderen noemden andere beweegredenen: 'Kijk naar die gewonde man. Het zal zijn eigen schuld wel zijn.' Maar ook angst speelde een rol: 'Straks word ik ook nog beroofd!'

Pech

Een Surinaamse deelnemer kende de situatie van de gewonde uit eigen ervaring. Hij vertelde: 'Ik had eens net zo'n ervaring. Op een zondagochtend kreeg ik pech met mijn auto, toen ik op weg was naar de kerk. Daar stond ik met mijn auto langs de weg. Ik zwaaide naar de auto's en herkende een paar gemeenteleden die voorbijkwamen, maar niet stopten! Op een gegeven moment stopte er wel een auto, en dat was een niet-christen. Hij hielp me met de auto zodat ik daarna alsnog naar de kerk kon. Ik kwam veel te laat natuurlijk. In de kerk heb ik de gemeenteleden aangesproken die ik voorbij zag rijden, maar die niet waren gestopt, en ik vroeg hun: Waarom hebben jullie mij niet geholpen? En zij zeiden dat ze bang waren te laat te komen in de kerk, omdat de dominee er niet van houdt dat mensen te laat komen. Ze waren bang voor de dominee. Maar ik zei tegen hen: Wat is er nu belangrijker, op tijd zijn in de kerk of iemand helpen die pech heeft? Ik zeg jullie: *you all were wrong!* Het gaat er niet om dat we het de mensen naar de zin maken, maar God.'

'Wie zou jij zijn?'

Tijdens de derde avond kregen de deelnemers de opdracht zich te identificeren met een personage uit het bijbelgedeelte. Ze konden kiezen uit de Samaritaan, de ezel, de priester, Jezus, de leviet, de omstanders, de wetgeleerde, de gewonde, de herbergier en de leerlingen van Jezus. Na de keuze werd dit in kleine groepjes besproken en vervolgens uitgespeeld.
Opvallend was dat er ook personages gekozen werden die niet zo voor de hand lagen. Iemand koos er bijvoorbeeld voor de rol van Jezus uit te spelen. Zij verwoordde hoe zij dacht dat zijn mening was over de wetgeleerde: '*I am Jesus. Hm, again one of those lawyers; they only have their noses in the books and never listen to their heart. There are so many Christians who are not real Christians, just by name. If I attack him, it will not go down with him well. Let me tell him a story. I will make it not about him, but about the likes of him: a priest and a levite. That will teach him a lesson.*'
Achteraf schrok deze deelneemster ervan dat ze Jezus durfde te spelen. Ze vond het heel wat. Maar juist hierdoor ontstond er een mooi groepsproces: de anderen bemoedigden en troostten haar of haalden een glaasje water. Het werd een intens moment. Ook bij andere groepen zagen we dat de identificatie en het uitspelen van een (deel van een) verhaal veel losmaakte. In een andere samenstelling van twee groepen werd de voetwassing uitgespeeld (Johannes 13). Iedereen was er stil van. Deze vorm van visualisatie geeft een heel andere dimensie dan het horen van een verhaal. Mooi was vooral het moment daarna. Toen er werd nagepraat met de beide groepen, lag er nog een broodje op tafel. Iemand nam het, brak het in stukken en deelde het rond. Zo was het of er avondmaal werd gevierd, en zo werd eenheid in geloof heel concreet.

Reacties

Terug naar de Ghanese en de Nederlandse christenen. Na afloop van de verschillende bijeenkomsten was er altijd een kort moment van terugkijken. Hier werden verrassende dingen gezegd!

De identificatie en het uitspelen van een verhaal maakten veel los.

Een Ghanese deelnemer ontdekte door het samen lezen dat het in het verhaal zelf al om een interculturele ontmoeting gaat: 'Immers, een jood en een Samaritaan ontmoeten elkaar!'
Anderen zeiden: 'We hebben het verhaal altijd op één manier gelezen, maar vooral door ons te verplaatsen in andere personages in het verhaal viel er een ander licht op de tekst.'
Ze ontdekten ook dat ze verschillend dachten over naastenliefde. Hoever moet je daarin gaan? Waar ligt de grens? Voor de een was dit een vraag, voor de ander vormde dit geen probleem: iedere mens die op je weg komt, is je naaste.
Maar ook: 'Ik heb altijd andere personen in het verhaal genegeerd.'
Het samen bijbellezen leidde dus tot een nieuw verstaan van de tekst met nieuwe inzichten en perspectieven.

Weg naar elkaar

Bij een andere serie ontmoetingen, tussen twee vrouwengroepen, kwamen in de ontmoeting vooroordelen naar boven, waardoor de ontmoeting dreigde te mislukken. We ontdekten dat er te weinig informatie was gegeven over de opzet van de bijeenkomsten en over elkaar. Dat leidde tot wederzijdse achterdocht en zelfs irritatie. Ze schrokken van elkaar, van het feit dat er

in twee talen gesproken moest worden, en ook van het feit dat we met elkaar de Bijbel zouden gaan lezen. Het was hard werken om de groepen toch bij elkaar te krijgen. Maar bij deze groepen zagen we dat de Bijbel fungeerde als een spanningsgeleider: de (soms onderhuidse) spanningen werden via

Het was hard werken om de groepen toch bij elkaar te krijgen

het gesprek over Sara en Hagar (Genesis 16 en 18) ter sprake gebracht. Het werden enerverende avonden. Er ontstond steeds meer vertrouwen. Na vier bijeenkomsten reageerde men verrast: 'Houden we er nu al mee op? We zijn nog maar net begonnen!'

See you in the Bible

Het lezen van de Bijbel met andere christenen kan een verrijking of nieuw perspectief bieden op verschillende niveaus: op de andere deelnemers, op de bijbeltekst ..., op een kerk. Dit zijn allerlei vormen van transformatie, van herijking. Maar voor die transformatie is wel een open houding naar elkaar nodig. Pas als er een basis van vertrouwen ontstaat, kan het gesprek over een bijbeltekst in alle openheid worden gevoerd en kunnen mensen openstaan voor nieuwe inzichten. Daar is veel tijd voor nodig, ontdekten we bij de bijeenkomsten. Maar als die basis ontstond, was dat ook een garantie voor goede gesprekken tijdens de bijbelstudie.
De rol van de gespreksleiders is van groot belang. Bij de ontmoeting tussen de Ghanezen en de Nederlanders gaf één deelnemer dat terug: 'Zonder de gespreksleiders was het tot botsingen gekomen. Maar dankzij veel humor konden we open en eerlijk naar elkaar zijn.'
Veruit de meeste deelnemers waren heel erg enthousiast over de ontmoetingen van *See you in the Bible*. Het samen bijbellezen was verrijkend. Muren tussen kerken werden geslecht!
Door de ontmoetingen tussen de groepen zagen we dat de bijbeltekst als een geleider fungeert: door de Bijbel ontmoetten mensen elkaar. Het was de basis voor de ontmoeting. En in die ontmoeting merkten we dat iedereen de Bijbel leest vanuit zijn eigen achtergrond, zijn eigen cultuur. Maar er was ook de omgekeerde beweging: in de ontmoetingen van *See you in the Bible* was de Bijbel de weg naar de ander, om een beetje van elkaars cultuur en achtergrond te leren kennen. Maar vooral: om elkaar te leren kennen als medemens.
Een Nederlandse deelneemster verwoordde het als volgt voor de andere groep: 'Jullie spreken een andere christelijke taal, maar we zijn wel allemaal christenen.' En een Ghanese deelnemer vulde aan: 'We zijn allemaal mensen van de weg: mensen die Jezus volgen.'
See you in the Bible dus!

— Bertie Boersma was van 2007 tot 2009 coördinator van *See you in the Bible* in Amsterdam. Ze is nu predikante in Scharendijke.

Als sintels in het vuur

Intercultureel bijbellezen biedt niet een methode die eens en voor altijd naar de laatste, de 'ultieme' betekenis van bijbelverhalen leidt. Nee, waar het om gaat, is een praktijk, een proces. Bijbelverhalen leren zien als ontmoetingsplaatsen.

Breng ergens in Nederland een groepje bijbellezers bij elkaar en vraag hun samen een bijbelverhaal te lezen. Ze mogen lezen zoals ze gewend zijn, maar men kan hun ook een paar oriënterende vragen voorleggen. Wat is de centrale boodschap van het verhaal? Met welk personage in het verhaal identificeer je je? Aan welke eigen ervaringen appelleert het verhaal? Wanneer deelnemers dan met elkaar in gesprek gaan over deze vragen, en hun antwoorden vergelijken, komt er een veelkleurig geheel van meningen en ontdekkingen naar voren.
Doe dit ook in – laten we zeggen – Peru of Kenia, en laat lezers daar hetzelfde verhaal lezen. De soms diepgaande verschillen tussen beide groepen die zich zullen manifesteren, zijn bepaald door alle mogelijke factoren, maar in belangrijke mate door culturele verschillen. Wanneer dan de Nederlandse en de Peruaanse of de Keniaanse groep met elkaar in gesprek gebracht worden en nadenken over die verschillen, zich afvragen waar deze vandaan komen, uitgenodigd worden kennis te nemen van de context en het levensverhaal van de ander, bereid zijn daar waar nodig ingenomen standpunten en visies bij te stellen en naar een consensus te streven, ook al ligt die misschien niet binnen bereik, dan is er sprake van een nieuwe methode van bijbellezen.

De soms diepgaande verschillen zijn in belangrijke mate bepaald door culturele verschillen

Dit is grensoverstijgend bijbellezen, bijbellezen in de *tussenruimte* tussen twee culturen. Het is een manier van bijbellezen die van deelnemers vraagt de eigen, veilige plaats te verlaten en zich in te schepen op weg naar een nieuwe plaats. Niet jouw oever van de rivier, niet de mijne, maar een nieuwe, derde plaats. Het is een methode die erop gericht is niet alleen de eigen Bijbel, maar ook die van anderen te lezen. Het is bijbellezen dat niet slechts georiënteerd is op het zelf en de eigen situatie, maar erop uit dat ook een ander de ruimte tussen mij en de tekst betreedt. Het is een methode van bijbellezen die meent dat de volheid van de openbaring slechts ontdekt kan worden met behulp van anderen die hun levensverhaal aan de tekst voorleggen. Het is een methode waarbij het lezen van bijbelverhalen niet gezien wordt als het betreden van het slagveld, maar die wat de ander met

Niet meedoen aan het machtsspel van de reductie van de veelkleurigheid

de verhalen doet, als verrijking, als epifanische ruimte wil zien. Welnu, men kan die nieuwe methode intercultureel bijbellezen noemen. We beschreven zojuist het proces.[1]

Verschillen als mogelijkheid

Intercultureel bijbellezen laat zich niet uit het veld slaan door die vaak verbijsterende verschillen die aan de dag treden wanneer bijbellezers uit radicaal verschillende culturen en contexten hetzelfde bijbelverhaal lezen. Het wil niet machteloos aan de zijlijn blijven staan met gebalde vuisten, droevig omdat de zuivere, originele betekenis van de tekst of de oorspronkelijke bedoeling van de auteur zo moeilijk te vinden lijkt. Intercultureel bijbellezen is een alternatieve, ja bijna dissidente manier van bijbellezen. Het wil niet meedoen aan het machtsspel van de reductie van veelkleurigheid. Het wil niet het roer grijpen, de onherleidbare en altijd weer optredende veelstemmigheid aan banden leggen en vervolgens deze of gene betekenis als de ultieme en definitieve boodschap van de tekst opleggen. Nee, intercultureel bijbellezen wil diep doordrongen zijn van de feitelijke situatie van verschillen, deze niet als verlies, obstakel of vervuiling beschouwen, maar als mogelijkheid om beter te verstaan wat openbaring, wat heilige Schrift, wat de bedoeling van de tekst is. Het verhoudt zich dialectisch en ook wel kritisch tot wat professionele lezers, die meestal vooral geïnteresseerd zijn in zijn historische *achtergrond*, met de tekst doen. Intercultureel bijbellezen wil recht doen aan de *voorgrond* van de bijbelteksten, aan dat bijzondere geschenk dat de oude bijbelteksten ook nu nog op hun lezers effect hebben en hen tot perspectiefverandering kunnen leiden. Verschillen worden dus met vreugde begroet

en geëerd. Het feit wordt gehonoreerd dat een en hetzelfde bijbelverhaal in staat is verschillende geloofsgemeenschappen *tegelijkertijd* op verschillende manieren te oriënteren.

Opmars

Eind jaren negentig van de vorige eeuw kreeg intercultureel bijbellezen zijn theoretische formulering en praktische uitwerking. Vanaf de eerste jaren van het nieuwe millennium beginnen groepen de methode toe te passen, en begint deze vorm van bijbellezen een ware opmars. Hoe weerbarstig en moeizaam processen van interactie tussen die Nederlandse, Peruaanse en Keniaanse lezers soms ook verlopen – de weg van alle interculturele communicatie –, velen vinden deze wijze van bijbellezen – vooral het democratische en communautaire aspect – fascinerend. Talloze groepen, niet alleen in Nederland of België, maar op vele plaatsen in de wereld, zijn met intercultureel bijbellezen begonnen, in alle mogelijke situaties en varianten. In Colombia, Peru, Guatemala, El Salvador en Nicaragua lezen meer dan dertig groepen, waarvan de deelnemers allemaal ervaring hebben met verdwijningen van geliefden en straffeloosheid, het verhaal van Lucas 18: de volhardende weduwe die maar naar die onrechtvaardige rechter blijft gaan.[2] Haïtiaanse migranten lezen samen met Dominicaanse christenen het verhaal over Ruth. In Palestina is Jeremia 32 – een verhaal over ballingschap, terugkeer en landbezit – door joodse en Palestijnse lezers 'samen' gelezen.[3] In Zuid-Afrika is het lezen van 2 Samuël 13, 1-22, het verhaal over Tamar, in een multiculturele groep onderwerp van een dissertatie geweest.[4] In de tribale samenleving van Nagaland (India) wordt beproefd of het intertribaal lezen van psalm 23 en het verhaal over de barmhartige Samaritaan tot meer begrip en verzoening kan leiden.[5] Zo kan ik doorgaan, maar liever neme men kennis van de andere bijdragen in dit nummer van *TussenRuimte*.

Oorsprong

Voor wie kennis neemt van de theorievorming achter de praktijk van intercultureel bijbellezen, wordt duidelijk dat van velen veel geleerd is. De oorsprong van intercultureel bijbellezen is in belangrijke mate te vinden onder bijbellezers in de krottenwijken van de Braziliaanse steden, kleine groepen bijbellezers in het Chili van Pinochet, boeren en vissers van het revolutionaire Nicaragua die in de Bijbel een metgezel zagen in hun strijd tegen Somoza. Minstens drie belangrijke inzichten ontleent intercultureel bijbellezen aan Latijns-Amerikaanse, maar ook andere bevrijdingshermeneutieken.

Allereerst het bijzondere belang van het gemeenschappelijk lezen, van het democratiseren van het interpretatieproces. Samenhangend daarmee het belang van *gewone lezers*, de overgrote meerderheid van mensen die de Bijbel lezen, die niettemin een door de bijbelwetenschappen zeer veronachtzaamde groep vormen. Van Latijns-Amerikaanse bijbelwetenschappers leerden we dat wat gewone lezers – vooral de armen – met de Bijbel doen, beschouwd moet worden als fundamentele bron van kennis en inzicht in de betekenis van bij-

belteksten. Maar al te vaak gaat het om ontdekkingen van geheimen die in geen enkel wetenschappelijk commentaar gevonden worden, maar die wel door de *teksten* werden prijsgegeven. Als derde element noem ik het belang van het leven en de levensverhalen zelf die als vraag voorgelegd worden aan de teksten. Vaak gaat het dan om 'lezen vanuit het gewonde hart', lezen vanuit ervaringen van apert lijden. 'Veel belangrijker dan slechts *teksten* interpreteren is dat het *leven* in het licht van de Schrift geïnterpreteerd wordt', schreef de Braziliaanse theoloog Clodovis Boff ooit in dit verband. Maar ook van moderne en postmoderne 'westerse' hermeneutieken heeft intercultureel bijbellezen geleerd. Dat lezen een proces van dialoog met de tekst, en niet het verhoor van een gevangene is; het hermeneutisch belang van de afstand, dat niet alleen chronologisch, maar ook cultureel geduid en vruchtbaar gemaakt kan worden; dat het betekenispotentieel van teksten onuitputtelijk is, en dat het verkennen daarvan, het lezen, daarom ook altijd een eschatologische dimensie heeft; dat lezers altijd ook deel zijn van heersende leestradities en slechts van hun blinde vlekken afgeholpen kunnen worden door confrontatie met andere interpretaties. Van Levinas leerden we op een fundamentele manier anders te kijken naar wat in een interpretatieproces van belang is. Namelijk dat het er bij het zoeken naar de waarheid van de tekst met anderen niet om gaat een grootste gemene deler, een gemeenschappelijke noemer te vinden, maar dat het in dit interculturele leesproces gaat om het ontdekken van het *gelaat* van de ander, van het volstrekt unieke van de ander met wie je het verhaal leest. We leerden bijbelteksten te zien, niet als objecten, maar als plaatsen van ontmoeting.

Vaak gaat het om lezen vanuit het gewonde hart, vanuit apert lijden

Confrontatie

Kernvraag van intercultureel bijbellezen is of deze manier van bijbellezen – over culturele grenzen heen en als antwoord op de grens- en cultuuroverschrijdende problemen waarmee de mensheid geconfronteerd wordt – een katalysator kan zijn voor meer verzoening, voor meer inzicht in het anders-zijn van de ander, voor transformatie. In dit proces wil intercultureel bijbellezen zo veel mogelijk de valkuilen van bepaalde bevrijdingshermeneutieken vermijden. Het wil zich niet slechts richten op bepaalde 'ideale lezers' – bijvoorbeeld de armen –, maar zoekt de confrontatie. Het wil, als antwoord op de vaak nefaste effecten van globalisering, de voortgaande hybridisering van culturen, de toenemende asymmetrie en fundamentalismen in alle mogelijke uitmonsteringen, juist interactie tussen (radicaal) verschillende lezers bevorderen. Het wil de *ethische* dimensie van de Bijbel en bijbellezen serieus nemen en daarom armen en rijken *samen* laten lezen, zwart en blank, man en vrouw, oud en jong, machtig en machteloos, dader en slachtoffer. Het wil een open methode zijn. Alle stemmen mogen klinken, hoe bizar, exotisch, ontoelaatbaar ook. En voordat het

Heilige teksten zijn sintels, nagloeiend vuur in de as.

beruchte machtswoord 'geldigverklaring' klinkt, wil intercultureel bijbellezen eerst gezien hebben wat er tussen gewone lezers en bijbelteksten gebeurt en hoe zich dat verhoudt tot de traditie of wat in de academie gevonden is. Wie weet of hier niet een paar juweeltjes van inzichten te vinden

Alle stemmen mogen klinken, hoe bizar, exotisch, ontoelaatbaar ook

zijn, of – belangrijker nog – sporen van wat in de sociologie *visceral memories* genoemd wordt, herinneringen aan eeuwenoud leed dat maar geen einde neemt en dat aan de Schrift voorgelegd wordt: discriminatie, onaanraakbaarheid, verminking, uitsluiting.

Kansen bieden

Intercultureel bijbellezen wil leeservaringen van gewone lezers kansen bieden. Het wil de ruimte betreden waar het *effect* van bijbelteksten, ten goede of ten kwade, duidelijk wordt. Onder gewone lezers verstaan we niet een bepaalde sociaal, kerkelijk, politiek of etnisch bepaalde groep, maar een *houding* ten opzichte van de tekst. Die houding van lezers die de tekst tegemoetgaat als een brief, aan hen gericht. De instrumenten waarmee men de tekst benadert, zijn hier niet academisch bepaald, maar existentieel: ervaringen van voortijdige dood, pijn, het verlangen naar een nieuwe mens en een nieuwe aarde.
Iedereen mag meedoen, maar wil het proces succesvol zijn, dan zijn er enkele voorwaarden. Allereerst het besef dat het niet om een vrijblijvende of exotische ontmoeting met de ander gaat, maar dat ook de

ander drager of draagster van openbaring kan zijn en je ertoe kan leiden ingenomen standpunten te laten varen, de eigen blinde vlekken en machtsgrepen helder onder ogen te zien, te erkennen dat je samen in de tekst vindt wat je alleen nooit gevonden had. Dit is ook een diepgaand psychologisch, spiritueel proces dat om bereidheid tot kwetsbaarheid en ontlediging vraagt, om bereidheid tot transformatie, allereerst van het zelf, maar dan vervolgens ook van wat knecht en verdrukt.
We stuiten hier op een van de kernelementen van de nieuwe methode. Juist omdat deelnemers uit soms radicaal *verschillende* situaties *samen* de verhalen lezen en dat altijd doen vanuit het eigen levensverhaal, zullen deelnemers er ook niet aan willen ontkomen *samen* na te denken over de vraag welke handelingsmodellen dit bijbelverhaal en deze bescheiden, maar fundamentele ontmoeting met de ander aanbiedt voor het genezen van het gewonde hart, het beëindigen van de eenzaamheid, het voeren van een *gedeelde* strijd.

Als sintels in het vuur

Intercultureel bijbellezen biedt niet een methode die eens en voor altijd naar de laatste, de ultieme betekenis van bijbelverhalen leidt. Nee, waar het om gaat, is een praktijk, een proces: bijbelverhalen leren zien als ontmoetingsplaatsen. Het is zoals de Talmoed zegt: 'Heilige teksten zijn sintels, nagloeiend vuur in de as. Met hun adem blazen lezers ze aan tot nieuw licht.' Welnu, dat is waar het bij intercultureel bijbellezen om gaat: dat de ademtocht van die ene lezer zich versterkt met die van anderen. Hoeveel meer lezers, des te meer licht.

Noten

1 Zie verder de bundel: Hans de Wit en anderen (redactie), *Through the Eyes of Another. Intercultural Reading of the Bible,* Elkart – Amsterdam (Institute for Mennonite Studies – Vrije Universiteit), 2004. Een uitvoerige procesbeschrijving is te vinden op *www.bible4all.or.*

2 Het betreft hier een samenwerkingsproject tussen de ontwikkelingsorganisatie Solidaridad, de theologische faculteiten van de Vrije Universiteit en de Universidad Javeriana (Bogotá) en een aantal Peruaanse en Salvadoraanse instellingen. Een Spaanstalige publicatie is voorzien voor oktober 2010.

3 Project uitgevoerd onder leiding van Janneke Stegeman en anderen. Resultaten worden geanalyseerd in haar nog te verschijnen dissertatie.

4 Zie de recente dissertatie van Charlene van der Walt, *Ideologie en mag in Bybelinterpretasie. Op weg na 'n kommunale lees van 2 Samuel 13,* Stellenbosch: Universiteit van Stellenbosch, 2009.

5 De titel van de te verschijnen dissertatie van de Naga-theologe Akhrieno Savi luidt: *Towards Intertribal hermeneutics. Creating a new method of Bible reading among the Nagas for strengthening inter-tribal relationship*.

— Prof. dr. Hans de Wit is verbonden aan de theologische faculteit van de Vrije Universiteit Amsterdam. Hij is vanaf het begin betrokken bij intercultureel bijbellezen en is een van de initiatiefnemers van het internationale project *Through the Eyes of Another. Intercultural Reading of the Bible*.

Tussen de regels

Intercultureel bijbellezen: de leegte tussen de regels zo opvullen dat er altijd nog ruimte overblijft.
Bijbellezen met mensen aan de andere kant van de wereld daagt ons uit om onze eigen verhalen in het licht van een bijbeltekst te vertellen en onze eigen naar zweet ruikende lezing te delen.

Intercultureel bijbellezen hoeft niet op veilige afstand te blijven. Het kan letterlijk de andere kant van de tafel worden. Zelfs bij een tot taal en land gereduceerd begrip van cultuur is de ander niet ver weg; de ander is ook dichtbij. Er is nog veel leegte tussen de regels wanneer het over allochtonen en autochtonen gaat. En soms zijn we de ruimte juist helemaal kwijt wanneer het over migranten gaat.

Cultuur is immers meer dan taal en land. Cultuur is wat de mens doet en voorleeft op basis van hoe hij of zij zijn of haar menselijk bestaan begrijpt.

Intercultureel bijbellezen gaat om communicatie. Het spreekt het wezenlijkste karakter van de mens aan, dat wij als met en tot elkaar sprekenden zijn geschapen, dat er een dwang in ons is om onszelf begrijpbaar te maken; om telkens opnieuw uit te leggen waarom wij dingen doen zoals wij ze doen.
Intercultureel bijbellezen betekent beide: de verren, onbekenden dichter bij elkaar brengen en beter begrepen laten zijn en in de eindeloze cultuurovervloed waarin we leven, de naaste, de ander verstaan en begrijpen. Van multiculti naar interculti gaan, daar waar we wonen en werken.

Intercultureel bijbellezen vergt in plaats van parallel, langs elkaar leven, ontmoetend leven; samen de Bijbel durven lezen met christenen met verschillende culturen, maar van dezelfde lokaliteit: anti-euthanasie- en pro-euthanasie-activisten, anti-homo's en pro-homo's, links en rechts stemmenden, ouderen en jongeren.
Samen met andersdenkenden, andersgelovigen en andershandelenden.
Zo wordt het zeker een methode, een weg, die mensen met elkaar bewandelen. Het zal wegen leggen die ook voor anderen toegang bieden tot schone gedachten, nog nooit gedacht, tot gevoelens, nog nooit gevoeld, en tot daden, nog nooit verricht. Dit alles nog steeds tussen de regels.

— Dorottya Nagy is missiologe en luthers predikant. Momenteel werkt zij als postdoc-onderzoeker voor het Max Planck Instituut voor Etnische en Religieuze Diversiteit in Göttingen, Duitsland. Haar dissertatie *Migration and Theology* werd in 2009 gepubliceerd.

Een bijbel in gewone taal

Over het wat, hoe en waarom

De Bijbel is het meestverkochte boek ter wereld. Voor veel mensen behoort hij tot de wereldliteratuur, en voor veel anderen is hij zelfs meer dan dat: het woord van God. Tegelijkertijd is de Bijbel geen gemakkelijk boek, aldus de meeste lezers. En toch willen veel mensen de Bijbel lezen.

Als je mensen vraagt waarom ze de Bijbel niet gemakkelijk vinden, krijg je een brede verscheidenheid aan antwoorden. Het eerste wat vaak gezegd wordt, is: de Bijbel is erg dik en staat vol kleine lettertjes. Als je doorvraagt, komen er andere argumenten bij, die te maken hebben met de inhoud van de Bijbel. Men ervaart bij het lezen dat de teksten uit een andere tijd en cultuur komen. Wie daar veel van weet, kan ze goed plaatsen, maar wie weinig kijk heeft op de antieke wereld, kan bepaalde gebruiken of literaire genres maar moeilijk duiden. Een ander argument is dat de Bijbel naast heel mooie ook zeer confronterende passages bevat (de oudtestamentische geweldsverhalen worden dan vaak genoemd, en teksten over homoseksualiteit of de positie van de vrouw).

Het spoor bijster

Er zijn in Nederland ook veel mensen die zover niet komen. Als je aan hen vraagt waarom ze de Bijbel ingewikkeld vinden, is het antwoord simpelweg dat ze het boek moeilijk te lezen vinden. Ze raken de draad kwijt, moeten de lange zinnen soms meer dan eens lezen. Bij beeldspraak (die vaak samenhangt met het land en de cultuur waarin de Bijbel ontstaan is) raken ze het spoor bijster: is dit nu letterlijk bedoeld of niet? En zo niet, wat is er dan wel bedoeld?
De groep lezers voor wie dit geldt, is heel divers. Er zijn mensen die door hun achtergrond of opleidingsniveau moeite hebben met lezen. Er zijn mensen die Nederlands als tweede taal hebben (allochtonen, mensen die gebarentaal spreken). Er zijn mensen die (door tijdgebrek) niet de concentratie kunnen opbrengen om de Bijbel te lezen. Natuurlijk maakt het daarbij verschil of je de Groot Nieuws Bijbel leest of de Statenvertaling, en of je met de Bijbel bent opgegroeid of niet. Maar zelfs dan kun je nog

moeite hebben met het zelfstandig lezen van de Bijbel.
De bijbellezer komt dus diverse drempels tegen: het dikke boek, de soms weerbarstige inhoud en – voor een aanzienlijk aantal lezers – de taal. En toch willen veel mensen de Bijbel lezen, omdat de inhoud hun houvast geeft in hun leven en in hun geloof en omdat ze door het lezen van de Bijbel geïnspireerd worden, bemoedigd of gecorrigeerd.

Duidelijkheid als doelstelling

Het Nederlands Bijbelgenootschap (NBG) heeft een aantal jaren geleden besloten een Bijbel in eenvoudige taal te maken, de *Bijbel in gewone taal* (BGT). Wat we met deze vertaling beogen, is dat de taalbarrière zo veel mogelijk wordt weggenomen voor iedereen die daaraan om wat voor reden dan ook behoefte heeft. Er worden in deze vertaling korte zinnen gebruikt, korte alinea's, korte perikopen, en de verbanden tussen de zinnen zijn altijd helder. De gebruikte woordenschat is beperkt en sluit grotendeels goed aan bij dagelijks gebruikte taal, hoewel het wel geschreven taal blijft en geen spreektaal wordt. Ter vergelijking: in *De Nieuwe Bijbelvertaling* wordt de gehele breedte van de Nederlandse taal gebruikt. Allerlei stijlkenmerken van de brontekst – hoogliterair taalgebruik, ingewikkelde redeneringen, dubbele bodems enzovoort – komen in de vertaling terug. Daarentegen heeft de BGT duidelijkheid overal als belangrijkste doelstelling.
Een goede illustratie van de principes van de BGT is de wijze waarop wordt omgegaan met beeldspraak. Zoals gezegd is de bijbelse

beeldspraak voor hedendaagse lezers vaak moeilijk te begrijpen. Voor geoefende lezers is dat een uitdaging, maar uit onderzoek blijkt dat het voor minder geoefende lezers een nagenoeg onoverkomelijke drempel is.

De Bijbel in gewone taal heeft duidelijkheid als belangrijkste doelstelling

Niettemin is beeldspraak een belangrijk literair middel, zeker in poëzie. In de BGT blijven eenvoudig herkenbare beelden bewaard. In ingewikkelde gevallen worden metaforen doorvertaald naar de essentie.

Een goed voorbeeld vinden we in Psalmen 18, 3. Letterlijk vertaald luidt dit vers:

Proefteksten van de Bijbel in gewone taal *worden meegelezen door testgroepen.*

'Heer, mijn rots, mijn vesting en mijn bevrijder, mijn God, mijn steenrots, bij u kan ik schuilen, mijn schild, mijn hoorn van redding, mijn burcht.' Het vers zit vol beeldspraak ('rots', 'vesting', 'schild', 'hoorn van redding', 'burcht').
Voor de oude Israëliet riepen deze metaforen een beeld op van militaire strijd, een strijd waarbij zij veilig waren voor de vijanden dankzij hun burcht op een berg. God wordt zo aangeduid als de ultieme schuilplaats, waar je veilig bent. In de BGT is deze beeldspraak doorvertaald naar de essentie: 'U beschermt me, bij u ben ik veilig. God, bij u kan ik me verbergen. U helpt mij en u bevrijdt mij. U redt me van mijn vijanden.'

Niet alle metaforen worden zo vertaald. In Psalmen 18, 29 vinden we een voorbeeld van eenvoudige beeldspraak. In de BGT luidt dat vers: 'Heer, mijn God, u brengt licht in mijn leven. U helpt me als ik het moeilijk heb.' Het beeld van licht is algemeen bekend en voldoende duidelijk.
Een vertaling als de BGT dwingt vertalers nog meer dan bij andere bijbelvertalingen duidelijke keuzen te maken. Duidelijkheid in de vertaling betekent natuurlijk soms ook een verlies van nuance. Iets van de subtiliteit en meerduidigheid gaat verloren. Maar zonder dergelijke talige vereenvoudigingen blijven de teksten, zeker als ze ingewikkeld en abstract zijn, voor veel lezers gewoon onbegrijpelijk. De literaire meerduidigheid en beeldende taal die geoefende lezers vaak op prijs stellen, leveren voor anderen een onbegrijpelijke tekst op.

Meeleesgroepen

Maar de Bijbel mag toch best moeilijk blijven? Ja en nee. We moeten rekening houden met het feit dat veel dingen die lezers nu

moeilijk te begrijpen vinden, helemaal niet als moeilijkheden bedoeld zijn. Als de bijbelschrijver het heeft over 'gerst wannen op de dorsvloer' (Ruth 3, 2), is het niet zijn bedoeling dat een lezer vastloopt doordat hij drie van de vijf woorden niet kent. Toch zijn er, ook in Nederland, veel lezers voor wie dat geldt. Er zijn manieren om zulke zinnen voor niet-geoefende lezers te verduidelijken, bijvoorbeeld door van het specifieke iets generieks te maken. Zo vertaalt de BGT in Ruth 3, 2 'op het land aan het werk zijn'. Nogmaals, de geoefende (en meestal snelle) lezer vindt zulke zaken niet moeilijk, de niet-geoefende lezer vaak wel.

Wil de BGT dan in alle opzichten van de Bijbel een makkelijk boek maken? Nee, dat is niet de bedoeling. Van de hierboven beschreven drempels die mensen bij het lezen ervaren, wordt er één weggenomen, namelijk die van de ingewikkelde taal. De inhoud van de Bijbel, en dus ook de boodschap die de Bijbel wil overbrengen, blijft hetzelfde. We leggen steekproefsgewijs teksten voor

Dankzij de Bijbel in gewone taal gaan gesprekken over de inhoud, niet over de moeilijke woorden

aan meeleesgroepen, in kerken, buurthuizen, op vmbo-scholen, bij het gevangenispastoraat. Wat we terughoren uit deze groepen, is dat de voorgelegde teksten door hun eenvoud veel directer spreken tot de lezers. Dat betekent ook dat de passages die voor mensen een inhoudelijke drempel vormen om de Bijbel te lezen (ik noemde net als voorbeeld de geweldsteksten), ook directer en duidelijker overkomen. Dat geeft veel stof tot nadenken. We zien echter dat de gesprekken dankzij de BGT ook bij minder geoefende lezers over de inhoud gaat, en niet over de moeilijke woorden en zinnen. En dat is winst.

Nog een voorbeeld

In de aanloop van het project was een van de grote vragen: gaat het lukken zeer ingewikkelde teksten als profetenboeken en brieven van Paulus naar het beoogde taalniveau te vertalen? Dat blijkt mogelijk te zijn.

Ter illustratie bespreek ik kort de vertaling van 1 Tessalonicenzen 5, 8-9. Letterlijk vertaald staat er:
'[8] Wij echter, van de dag zijnde, laten wij nuchter zijn, gekleed met het harnas van geloof en liefde en (met) als helm de hoop op redding. [9] Want God heeft ons niet gesteld tot woede, maar tot gewinning van redding door onze Heer Jezus Christus.'
In de BGT luiden deze verzen:
'[8] Maar wij horen bij de dag. Laten wij daarom zorgen dat we helder blijven nadenken. Laten we op alles voorbereid zijn. Net zoals soldaten met een harnas aan en een helm op. We geloven en we houden van elkaar. Dat is ons harnas. En onze helm is ons vertrouwen. [9] Want we vertrouwen dat we gered zullen worden door onze Heer Jezus Christus. God wil ons niet straffen maar redden.'

De beeldspraak in dit vers is voor de moderne lezer ingewikkeld. Antieke lezers wisten

De Bijbel in gewone taal (BGT)

17 De farao vertelde zijn dromen aan Jozef. Hij zei:
'Ik stond aan de kant van de rivier de Nijl. 18 Toen
kwamen er zeven koeien uit de rivier. Het waren
mooie, dikke koeien. Ze begonnen gras te eten aan
de kant van de rivier. 19 Maar daarna kwamen er
zeven andere koeien uit het water. Lelijke, magere
koeien. Ik heb in Egypte nog nooit zulke lelijke
koeien gezien! 20 Toen aten de magere, lelijke
koeien de zeven dikke koeien op. 21 Maar de magere
koeien werden niet dikker. En ze bleven lelijk. Toen
werd ik wakker. 22 Even later droomde ik weer. Ik zag
uit één plant zeven dikke, mooie stengels koren
komen. 23 Maar daarna zeven dunne stengels, die
verdord waren door de warme oostenwind. 24 De
dunne stengels aten de dikke stengels op. Ik heb
deze dromen aan de wijze mannen verteld. Maar
niemand kon ze uitleggen.' *Genesis 41, 17-24*

De Nieuwe Bijbelvertaling (NBV)

17 Toen deed de farao hem zijn verhaal: 'In mijn
droom stond ik aan de Nijl. 18 Opeens kwamen daar
zeven koeien uit, mooie koeien die goed in hun
vlees zaten. 19 Daarna kwamen er zeven andere
koeien uit het water; die waren afschuwelijk mager,
vel over been. Ik heb in heel Egypte nog nooit zulke
lelijke koeien gezien. 20 En die magere, lelijke koeien
aten de zeven eerste, vette koeien op. 21 Maar toen
ze die naar binnen hadden gewerkt, was daar niets
van te merken: ze zagen er nog even lelijk uit als
eerst. Toen werd ik wakker. 22 Even later droomde
ik dat er uit één halm zeven mooie, volle korenaren
opschoten. 23 En daarna kwamen er weer zeven
aren op; die waren dor en iel en door de oosten-
wind verschroeid. 24 En die armetierige korenaren
verslonden de zeven mooie aren. Ik heb dit voorge-
legd aan mijn magiërs, maar geen van hen kon me
er iets over zeggen.' *Genesis 41, 17-24*

dat iemand die zijn harnas aanhad en zijn helm op, klaar was voor de strijd. Dat past bij het thema van 1 Tessalonicenzen 5: wees voorbereid op de dag van het oordeel. In de BGT vertalen we dergelijke beeldspraak zo dat deze ook voor moderne lezers te begrijpen is. In dit geval maken we dus expliciet wat Paulus impliciet laat: de vergelijking van de waakzame christen met soldaten die voorbereid zijn op de strijd. Paulus koppelt vervolgens de onderdelen van de wapenrusting aan zijn kenmerkende trits geloof, hoop en liefde. Zowel de begrippen zelf als de koppeling aan de wapenrusting zijn in de BGT op een duidelijke manier weergegeven. In de BGT is het verband tussen zinnen ook van groot belang. Het verband tussen de verzen 8 en 9 is in de BGT helder weergegeven door de informatie uit vers 9 anders te rangschikken. Zo komt de informatie die bij elkaar hoort ('de hoop op redding' en de 'gewinning van redding') in de vertaling bij elkaar te staan.

We zien dus dat door vertaaltechnieken als explicitering, implicitering en herschikking alle elementen uit de lastige Griekse tekst in een eenvoudige Nederlandse tekst kunnen worden weergegeven zonder dat de boodschap inhoudelijk verandert.

De *Bijbel in gewone taal* verschijnt in 2014. Meer informatie: *www.bijbelgenootschap.nl*, onder 'Bijbel in gewone taal'.

— Dr. Rieuwerd Buitenwerf is manager van de afdeling Vertalen en bijbelgebruik bij het Nederlands Bijbelgenootschap.

De shock van de bijbellezer in Bolivia

Gemeenteleden van de protestantse Opstandingskerk in Assen-Noord wisselen in het kader van het project Intercultureel Bijbellezen ervaringen uit met veelal ongeletterde mensen uit de presbyteriaanse kerk van El Alto, Bolivia, geleid door Victor Huacani Cocaure. Voor de Bolivianen is misschien wel het belangrijkste dat het project hun een gevoel van eigenwaarde heeft gegeven.

Van ijsverkoper tot predikant

Victor Huacani Cocaure groeit op als de typische inheemse Boliviaan: arm, achtergesteld en wonend met zijn ouders, broertjes en zusje op één kamer, zonder verwarming, douche of toilet. In de winter is het er binnen net zo koud als buiten. Als driejarig jongetje wordt hij noodgedwongen alleen thuis gelaten, omdat zijn ouders lange werkdagen maken. Op zijn zevende wordt hij ijsverkoper op straat. Victor gaat wel naar school – in Bolivia bestaat leerplicht tot dertien jaar –, maar moet zijn huiswerk tussen de bedrijven door maken. Desondanks heeft hij een vooruitziende blik en droomt hij ervan te gaan studeren.

Die droom wordt werkelijkheid wanneer een Zuid-Koreaanse presbyteriaanse missionaris hem zomaar op straat uitnodigt om aan zijn seminarie theologie te gaan studeren. De prijs die hij daarvoor betaalt, is hoog: niet alleen moet hij ploeteren om studie, werk en gezin te combineren, maar ook moet hij zijn inheemse cultuur afzweren en wordt hij gedwongen te praten, te denken en zich te kleden als een orthodoxe Koreaan. Wanneer hij – vijfentwintig jaar oud en stijf gekleed in een zwart pak – voorganger wordt van een presbyteriaanse gemeente in een arme wijk van El Alto, ontdekt hij dat hij vervreemd is van zijn eigen volk en van zichzelf.

Hij kan de mensen niet bereiken, en daarom gaat hij op zoek naar zijn eigen identiteit. Hij legt zijn stropdas af, trekt zijn oude kleren aan en preekt niet langer met hoogdravende woorden, maar in de taal van de mensen. Opnieuw gaat hij theologie studeren, deze keer aan het ISEAT, waar hij de bevrijdingstheologie leert kennen, die hem in haar keuze voor de arme diep raakt. Ook leest hij Pablo Richard, een Chileense theoloog die schrijft dat God zich niet alleen in de Bijbel heeft geopenbaard, maar ook op verre plaatsen waar nooit een missionaris is gekomen en ook in de inheemse culturen. Dit geeft hem zijn eigenwaarde als Aymara terug. En met de overtuiging ‘God is ook aanwezig in mij; ik mag trots zijn op wie ik ben’ werkt hij vol humor en met gedrevenheid om deze boodschap in alle gebieden van zijn leven uit te dragen.[1]

Victor Huacani Cocaure (44) is onbezoldigd predikant in de presbyteriaanse kerk van El Alto, een snel groeiende migrantenstad bij de Boliviaanse regeringshoofdstad La Paz, op de uitgestrekte hoogvlakte van de Andes. Hij behoort tot de Aymara's, een van de inheemse volken van Bolivia, en groeide op in extreme armoede.
Samen met zijn vrouw Julia leidt hij bovendien een kinderproject en vangt hij in twee presbyteriaanse kerkjes meer dan honderd kansarme kinderen na schooltijd op. Victor doet ook mee aan het project Intercultureel Bijbellezen (ICB): een groep inheemse, veelal ongeletterde mensen uit zijn gemeente wisselt leeservaringen uit met een groep goed opgeleide, maatschappelijk actieve gemeenteleden van de protestantse Opstandingskerk in Assen-Noord.
Naast zijn predikantschap is Victor Huacani Cocaure linguïst en docent aan het oecumenisch theologisch opleidingsinstituut ISEAT in La Paz. Het ISEAT is een instituut dat al jaren door Kerk in Actie ondersteund wordt en dat een verbinding zoekt tussen christendom en inheemse cultuur. De vier pijlers van het instituut zijn: oecumene, interculturele ontmoeting, gender en het milieu.

Hoe het begon

Begin 2006 vraag ik Victor, die dan mijn collega aan het ISEAT is, of hij met een groep mensen uit zijn kerk wil meedoen aan het project Intercultureel Bijbellezen (ICB). Ik leg hem de bedoeling uit, en hij reageert enthousiast. Er wordt contact gelegd met een protestantse gemeente in Assen. Meer groepen doen mee: een vrouwengroep van de methodistenkerk, een groep lekenpredikanten van de lutherse kerk en een groep studenten van het ISEAT, allemaal uit La Paz. Partnergroepen worden gevonden in Hoogersmilde, Nijkerk en Onstwedde, allemaal PKN. Besloten wordt 1 Samuël 1 te lezen: het verhaal over 'de geboorte van Samuël'. Dit verhaal bevat alle elementen die een interculturele dialoog tussen de groepen op gang kan brengen: het is narratief en heeft een interessant plot, het gaat over relaties tussen mensen en over de relatie van mensen met God, en het bevat thema's die in alle culturen terugkeren: man-vrouwverhouding, onvruchtbaarheid, discriminatie, offers brengen.

Victor schrijft aan het begin van zijn eerste verslag: 'Wij nemen niets mee. Het enige wat we meenemen, zijn onszelf en de kleren die we dragen. Voor de vrouw zijn dat de *pollera* (de omslagdoek) en de bolhoed, voor de man zijn dat een eenvoudige pantalon en een trui van wol. Omdat het koud is, kleedt iedereen zich dik aan. Ook wordt de groep gekenmerkt door nederigheid. De taal waarin we vergaderen, is het Aymara; als er Spaans bij komt kijken, moet ik dit geregeld vertalen om dichter bij de mensen te komen.'

Brandweerman of muilezel?

De tekst wordt gelezen. De eerste reacties zijn veelzeggend: 'Een vreemd verhaal', roept men in Nederland. 'God vraagt niet aan Samuël wat hij met zijn leven wil. Misschien had hij wel brandweerman willen worden!' De groep van Victor is eerst stil, en na een poosje zegt een vrouw: 'Dit verhaal gaat over een vrouw die een zoon wil krijgen.' 'Nee,' zegt een man, 'het gaat over een man die twee vrouwen heeft.' Dit zet de toon voor alle groepen: in de Boliviaanse groepen staan thema's als polygamie, promiscuïteit, kinderloosheid en (vaak daaruit voortkomend) huiselijk geweld centraal, terwijl de Nederlandse groepen zich vooral buigen over de vraag hoe het toch mogelijk is dat Hanna zo'n belofte doet en haar kind ook daadwerkelijk en in groot geloof aan Eli afstaat. Bolivia: 'De onvruchtbare vrouw wordt geminacht en gemarginaliseerd. Als een vrouw geen kinderen heeft, wordt zij niet als complete vrouw beschouwd. Zij wordt uitgescholden voor *mula* (muilezel), haar man gaat haar vaak mishandelen of laat haar in de steek en zoekt een andere vrouw. Dus Hanna heeft geluk gehad met Elkana, dat hij haar is blijven onderhouden en haar zelfs genegenheid gaf.'
'De problemen van Hanna hebben we ook nog vandaag de dag. Ook wij huilen, en het enige wat ook wij kunnen doen, is ons met heel ons hart aan God overgeven.'

Waarde

Er ontstaat een hartelijke en hechte band tussen de Boliviaanse en de Nederlandse groepen. Ze willen doorgaan met de uitwisseling en ze willen elkaar beter leren kennen. In februari 2009 wordt dit levende werkelijkheid, wanneer ds. Victor Huacani met zijn zoon Daniël – die als student aan het ISEAT ook aan het ICB deelneemt – een bezoek aan Nederland brengt. In een ont-

moeting met zijn partnergroep en met andere ICB-groepen wordt pas goed duidelijk wat de impact van het intercultureel bijbellezen op de deelnemers is. Van Nederlandse zijde wordt uitgesproken: 'Het lezen vanuit verschillende achtergronden maakt dat je je eigen manier van interpreteren eens goed onder de loep neemt. Wij kijken echt vanuit onze westerse cultuur.' En ook: 'Je praat niet zo vaak in een groep over de Bijbel, maar we hebben de grote waarde van het gemeenschappelijk bijbellezen ontdekt, want samen zie je ineens veel meer in de tekst. Het is verbazingwekkend hoeveel dingen doorgaans aan je aandacht ontsnappen.'

Eigenwaarde

Dan spreekt Bolivia zich uit: 'Bij ons zijn we vaak alleen maar bezig met overleven. Het werk gaat zeven dagen per week door, en de slavernij dus ook. Door deelname aan de ICB-groep worden de mensen geholpen even op adem te komen en uit te rusten.' Bovendien komt Victor dan nog met informatie die we nooit eerder hadden gekregen.' Hij zegt: 'Wij vonden het heel bijzonder dat een blanke groep, en nog wel een aan de andere kant van de oceaan, met ons contact wilde hebben. Dat is in Bolivia eigenlijk ondenkbaar. Er was daarom een soort aarzeling of de groep wel echt contact met ons wilde. Het was sowieso de eerste keer dat we contact hadden met buitenlanders. Het was dan ook bijna een shock toen er echt een verslag uit het buitenland bij ons kwam. Ook hadden we de indruk dat het om heel intelligente mensen ging. We hadden een heel laag zelfbeeld van onszelf en de groep, maar dat is zeker veranderd. In de loop van de uitwisseling voelden we ons steeds meer gehoord en durfden we ook steeds meer voor onze mening uit te komen. Het is fijn je gehoord te voelen. Dat we mogen zeggen wat we willen, is echt ongekend. In Bolivia is het niet mogelijk in gesprek te komen met blanken. Het ICB

Het belangrijkste is dat het ons eigenwaarde heeft gegeven

heeft ons dus met vele zegeningen overladen, maar het belangrijkste is dat het ons eigenwaarde heeft gegeven, en daarvoor danken we God.' Later zegt een Nederlandse deelnemer: 'Deze impact had niemand kunnen voorzien. Wat valt er nog ontzettend veel te leren. Daarom moeten we doorgaan met intercultureel bijbellezen.'

Noot

[1] Het volledige levensverhaal van Victor Huacani Cocaure staat opgetekend in het boek *Portretten uit Bolivia. Levensverhalen die inspireren* van Paulien Matze, Tollebeek: Stichting Op de hoogte van Bolivia, 2009, 113-123.

— Paulien Matze werkte van 2005 tot 2008, uitgezonden door Kerk in Actie, als hoofd Bijbelvakken aan het ISEAT in La Paz. Zij doceerde er Nieuwe Testament, ontwikkelde lesmateriaal en was coördinator van het intercultureel bijbellezen tussen Boliviaanse groepen en groepen in Nederland, Birma, India en de Verenigde Staten.

Je moet het antwoord willen horen

Dit themanummer van *TussenRuimte* concentreert zich op het intercultureel lezen van de Bijbel, en juist daarbij is het erkennen van de benodigde ruimte van groot belang. In tegenstelling tot wat veel mensen denken, draagt juist de Bijbel die ruimte al in zich mee.

In het colofon van dit tijdschrift staat als verklaring van de naam: '*TussenRuimte* ontleent zijn naam aan het besef dat *tussen* mensen van verschillende culturen en generaties steeds opnieuw een proces van verstaan op gang gebracht en bevorderd kan worden. Zo kan ook nieuwe *ruimte* ontstaan voor het evangelie, waarin mensen en culturen in hun verscheidenheid worden gerespecteerd, maar niet in hun verschil worden opgesloten.'
Ditzelfde geldt voor *teksten* van verschillende culturen en generaties, en tussen mensen en teksten. Juist bij het lezen van de Bijbel is het erkennen van de benodigde ruimte van groot belang. En juist de Bijbel draagt die ruimte al in zich mee.

Zelf lezen en interpreteren

Het is vooral de historisch-kritische exegese geweest, die de deuren van de interpretatie van de Bijbel wijd opengooide. Zonder de historische kritiek zou er niet zoiets als intercultureel bijbellezen hebben kunnen ontstaan. Het prille begin van de historisch-kritische methode ligt al bij de vertaling van het Nieuwe Testament door Erasmus. Nadat de Vulgata (de Latijnse vertaling) eeuwen maatgevend was, liet Erasmus in zijn studie de tekstvarianten van zes

Ineens was er ruimte in de tekst

Griekse handschriften ten opzichte van de Vulgata zien. Ineens waren er mogelijkheden, ineens was er ruimte in de tekst. En dankzij de Duitse vertaling van Luther was die ruimte voor 'iedereen' beschikbaar en bespreekbaar.
Die ruimte tussen tekst en mens werd dan ook met verve ingenomen en verdedigd tij-

dens de reformatie. Ineens gold niet langer de leer van de kerk, maar kon iedereen zelf lezen en interpreteren wat er in de Bijbel stond. Alleen was men er nog bij lange na niet aan toe de ander ook die ruimte te laten, getuige de vele conflicten en vervolgingen die Europa nog zeker anderhalve eeuw zouden teisteren. Toch valt deze periode niet te onderschatten. Aan de hand van de verschillende visies op de Bijbel werden nieuwe kerken en geloofsgenootschappen gevormd. Hele maatschappijen werden hervormd. De Statenvertaling bijvoorbeeld (eveneens gebaseerd op de *textus receptus* van Erasmus) heeft grote invloed gehad op de vorming van onze (Nederlandse) taal en cultuur.

Modern bijbelonderzoek

Het tekstkritische onderzoek, dat van grote invloed werd tijdens en na de reformatie, heeft uiteindelijk via de verlichting (Spinoza) geleid tot het moderne bijbelonderzoek van de negentiende en de twintigste eeuw. Aan het einde van de negentiende eeuw ontstond de exegetische methode die ook wel bekendstaat als de historisch-kritische methode (onder anderen Wellhausen). De methode kent inmiddels vele varianten en specialismen, maar steeds gaat het erom dat het tekstmateriaal van de Bijbel onafhankelijk onderzocht wordt om de oorspronkelijke historische betekenis (bedoeling) van (de auteur van) de tekst te bepalen.
Dankzij dit historisch-kritische onderzoek van de teksten van de Bijbel werd duidelijk dat er ook in de Bijbel zelf al sprake is van 'intercultureel' bijbellezen. Naarmate de enorme breedte van de ontstaansgeschiedenis van de bijbelteksten duidelijker werd, bleek dat de Bijbel zich over vele culturen en generaties uitstrekt.
De ruimte tussen de verhalen in de Bijbel is complex. Het beloofde land bevond zich op een knooppunt van wegen, op een kruispunt van de invloedssferen van zeer verschillende machthebbers. Die omringende culturen hebben door de eeuwen heen ieder hun eigen smaak en kleur en geur toegevoegd aan de bijbelse verhalen. Om een bekend voorbeeld te noemen: het verhaal over de zondvloed is zeker schatplichtig aan het verhaal van Utnapishtim en het Gilgamesjepos.

Doorkijkjes

Maar ook binnen de geschiedenis van het volk Israël zelf komen ingrijpende gebeurtenissen voor die hun sporen in de teksten nalieten. Zo heeft de splitsing van het koninkrijk in een Noord- en een Zuidrijk (Israël en Juda) na de dood van Salomo ongetwijfeld tot zich verschillend ontwikkelende culturen geleid. Vanuit zowel het Noord- als het Zuidrijk zijn teksten overgeleverd in de Bijbel, zonder dat daar een duidelijk onderscheid tussen gemaakt wordt. De Assyrische verovering van het Noordrijk leidde tot een cultuurschok in het zuiden, en die noopte weer tot een (her)interpretatie van hun eigen verhalen. De Babylonische ballingschap van een deel van de bevolking van Jeruzalem, enkele eeuwen later, leidde opnieuw tot het ontstaan van cultuurverschillen (tussen de bewoners van Jeruzalem die weggevoerd werden en hen die in het land bleven). Bij de terugkeer van de

ballingen kwam het tot een hevige botsing, die in vele bijbelteksten te herkennen valt. En dit zijn dan nog maar enkele van de grote schokgolven die door de verhalen van de Bijbel heen gegaan zijn. De sporen van al die (cultuur)veranderingen zijn duidelijk terug te vinden.
Dankzij de historisch-kritische methode werd duidelijk dat de bijbelse verhalen gedurende hun lange ontstaansgeschiedenis ontelbare malen zijn verteld, gewijzigd, anders geïnterpreteerd en ga zo maar door. Er zijn bij de totstandkoming van de 'eindtekst' in de loop der eeuwen verschillende bronnen gebruikt, er is geredigeerd, geharmoniseerd, geïnterpreteerd, aangepast, omgebogen, samengevat, geschrapt, uitgebreid. En iedere gereconstrueerde stap in dat proces schept een ruimte die de lezer tussen de regels door zicht geeft op de mensen daarachter. Zo ontstaan doorkijkjes naar de tijd waarin die mensen leefden, en worden de keuzen die ze maakten en het geloof dat ze uitdroegen, beetje bij beetje zichtbaar. De historisch-kritische methode probeert die verschillende tijden en culturen zichtbaar te maken en de verschillen zonder vooroordelen aan het woord te laten. Daartoe maakt ze onder meer gebruik van de verschillende *versiones* in de overgeleverde handschriften. De vondsten in Qumran en Nag Hammadi zijn eveneens van groot belang bij de reconstructie.

Culturele ruimte

Een goede verstaander kan dus binnen de Bijbel zelf al vele tussenruimten vinden, en vele gesprekken tussen culturen en generaties volgen. Leg de verhalen over David in 1 en 2 Samuël en 1 Kronieken maar eens naast elkaar! Niet alleen kom je dan veel te weten over de transformatie van David van 'boef' tot 'ideale koning', maar door de keuzen die in de tekst gemaakt worden, valt

ook veel te leren over de auteurs van die teksten en hun ideeën, belangen, idealen. En in het Nieuwe Testament is de ruimte tussen de teksten nog duidelijker zichtbaar. Er zijn vier evangeliën, die ieder op hun eigen wijze verslag doen van leer en leven van Jezus. De verschillen tussen die vier evangeliën wijzen onder meer op een verschillend publiek, een verschillende opvatting, verschillende belangen en gevoeligheden.
Maar ook uit bijvoorbeeld de brieven van Paulus komen duidelijke cultuurverschillen tussen de onderscheiden gemeenten naar voren. De problematiek waartegen de gemeente in Rome aanloopt, verschilt duidelijk van die van de christenen in Galatië. En in die verschillen worden de flexibiliteit en de kracht van de boodschap en de mensen die hem uitdragen, prachtig zichtbaar.
Het (h)erkennen van al die verschillende stemmen schept ruimte tussen de letter van de tekst en de interpretatie van de lezer. Binnen de bijbelse teksten worden als het ware interculturele gesprekken gevoerd, die

Het herkennen van alle verschillende stemmen schept ruimte

tegelijkertijd weer in gesprek zijn met jou! Eigenlijk is iedere vorm van bijbellezen intercultureel, omdat er altijd culturele ruimte is tussen de lezer en de tekst.

Dialectisch heen-en-weer

Daarmee komt een tweede aspect van het intercultureel bijbellezen naar voren. Niet alleen leidde de historisch-kritische methode tot het erkennen van de ruimte tussen de teksten van de Bijbel zelf, maar ze stond ook aan de basis van het denken over de ruimte tussen tekst en lezer. Een van de uitgangspunten van de methode is dat het onderzoek onafhankelijk moet zijn, ongeacht de uitkomst. Met onafhankelijk bedoelde men dat het onderzoek niet al bij voorbaat gekleurd mocht zijn door ideologische of dogmatische vooronderstellingen. De nadruk op die onafhankelijkheid dwong de onderzoekers stil te staan bij de vraag of 'onafhankelijke' tekstinterpretatie eigenlijk wel mogelijk is. Kan een tekst wel worden gereconstrueerd naar zijn oorspronkelijke betekenis? Ziedaar de 'geboorte' van de moderne hermeneutiek.
In de negentiende eeuw waren vooral Schleiermacher (1768-1843) en Dilthey (1833-1911) van grote invloed. Schleiermacher ontwierp als eerste een methodologie voor de interpretatie van teksten, Dilthey breidde deze methode uit naar een methode voor alle geesteswetenschappen. Hierdoor werd het verschil tussen de natuurwetenschappen (verklaren) en de geesteswetenschappen (verstaan) duidelijk.
Maar vooral Gadamer (1900-2002) was van groot belang voor het intercultureel bijbellezen. Geïnspireerd door de leer van Heidegger zag hij in dat het hele menselijke bestaan hermeneutisch is. Interpretatie speelt een rol bij alles waarbij mensen betrokken zijn. Gadamer noemde zijn hermeneutiek dialectisch. Hij zag interpretatie als een gesprek, vraag en antwoord, stelling en tegenstelling. Dat dialectisch heen-en-weer gebeurt in de 'hermeneutische cirkel'

(of spiraal). Gadamers belangrijkste inzicht was dat wij onszelf meebrengen in die cirkel, met al onze ideeën, kennis, opvoeding enzovoort. Geen enkel mens heeft precies dezelfde ervaringen, zodat ieder mens bijvoorbeeld woorden net even anders interpreteert dan een ander. Gadamer noemt dit persoonlijke denkkader de 'verstaanshorizon'. Steeds wanneer we iets nieuws leren, verbreedt onze horizon zich. Hoe breder de horizon, des te groter de kans op goed verstaan. Dat kan echter alleen als je bereid bent je eerdere ervaringen (je vooroordeel) op het spel te zetten. Hieruit blijkt dat Gadamers hermeneutiek ook een ethische kant heeft, want interpreteren (verstaan) is duidelijk iets anders dan oordelen of kritiseren. Hermeneutiek zoals Gadamer die bedoelt, begint met de overtuiging dat de ander wel eens gelijk zou kunnen hebben. Waar zijn voorgangers uitgingen van de gedachte dat de lezer zijn eigen achtergrond moet onderdrukken om zich zo goed mogelijk te kunnen verplaatsen in de auteur, is Gadamer van mening dat de lezer zijn verstaanshorizon juist in het proces moet inbrengen. Bij Gadamer gaat het dan ook niet om het reconstrueren van de oorspronkelijke bedoeling van de auteur, maar om het verstaan van de tekst.

Eigen vragen stellen

Deze manier van lezen brengt echter wel een grote verantwoordelijkheid met zich mee. Het is niet voldoende je open te stellen voor de visie van de ander, je moet je ook scherp bewust zijn van je eigen vooroordelen. En omdat het dialectisch principe bestaat uit een voortdurend heen-en-weer tussen jou en de tekst, moet je steeds alert blijven op veranderingen van die verstaanshorizon (versmelting). Op het moment dat je iets nieuws geleerd hebt in het gesprek, veranderen namelijk je vooroordelen. (Intercultureel) bijbellezen is dus niet alleen een gesprek tussen jou en de tekst (en jou en de andere lezers van de tekst), maar ook tussen jou en jezelf. Dat vergt een grote bereidheid tot openheid en eerlijkheid. Je moet onder ogen willen zien wie je bent en waar je staat. En wanneer je dat helder hebt, moet je bereid zijn die zelfkennis weer op het spel te zetten. Alleen op die manier kun je de tekst of een ander verstaan. Alleen op die manier kun je iets nieuws leren.

Intercultureel bijbellezen is ook een gesprek tussen jou en jezelf

Anders dan de hermeneuten vóór Gadamer aannamen, blijkt de achtergrond van de lezer geen zwakte, maar juist een kracht te zijn bij de interpretatie van een tekst. Je achtergrond kan je namelijk gevoelig maken voor bepaalde elementen in de tekst. Zo heeft de feministische exegese door haar gevoeligheid voor bijvoorbeeld het ontbreken van vrouwen in bepaalde teksten andere exegeten bewust gemaakt van de rol van gender in tekst en in de exegese. Zonder de feministische gevoeligheid was dat aspect in sommige teksten nooit op tafel gekomen. Mannelijke exegeten zouden eenvoudigweg niet op het idee gekomen zijn. Niet voor niets ontstond de bevrijdingstheologie juist in arme landen waar halsrei-

kend naar bevrijding werd uitgekeken. En zo is het helemaal geen gek idee juist als lid van een historische vredeskerk de oorlogsteksten binnen het Oude Testament tot onderwerp van studie te maken. De gevoeligheid die wordt opgeworpen door je achtergrond, kan ervoor zorgen dat je andere vragen stelt aan de tekst dan anderen zullen doen.

Verrijking

Er is bij dit alles één voorwaarde, en die geldt voor iedere lezer die tot een goed verstaan wil komen. Het lezen van teksten is als een goed gesprek. Je moet je bewust zijn van wie je bent en waar je vandaan komt, je moet je openstellen, je moet luisteren, vragen stellen, opnieuw luisteren. Je moet het antwoord willen horen, wat dat antwoord ook is. En je moet ervan willen leren. Dit laatste wil niet zeggen dat je het maar met alles eens moet zijn, of dat je de visie van een ander klakkeloos moet overnemen, integendeel. In een werkelijk goed gesprek groeien beide partijen aan elkaar, zonder oordeel.

De moderne exegese heeft laten zien hoeveel ruimte er zit in de tekst zelf, en hoeveel (intercultureel) gesprek er al gaande is binnen de teksten. De hierdoor ontwikkelde gevoeligheid voor de ruimte tussen de regels leidde tot de noodzaak na te denken over de verhouding tussen de tekst en de lezer. Door de ontdekking van de mens als hermeneutisch wezen werd duidelijk op welke manier interpretatie niet alleen leidt tot een beter verstaan van de tekst, maar ook van jezelf. Dit leidt tot een inspirerend (ja, zelfs verslavend) heen-en-weer tussen de tekst en jou. En dan hebben we het nog niet eens over het heen-en-weer tussen jou en de ander!

Projecten als intercultureel bijbellezen zijn aan de ene kant niet complexer dan 'gewoon' bijbellezen met een groep mensen. Het hermeneutische proces is immers hetzelfde. Tegelijkertijd liggen bij intercultureel bijbellezen de achtergronden (en dus de gevoeligheden!) van de deelnemers zo ver uit elkaar dat het tot een enorme verrijking van het verstaan van de tekst kan leiden. Als aan die ene voorwaarde maar voldaan wordt: de deelnemers moeten zich op de juiste wijze bewust zijn van de ruimte tussen de tekst en lezer en van de ruimte tussen de lezers onderling. In het proces dat zich afspeelt tussen tekst en lezer en terug, is niet één waarheid. Er is slechts ruimte voor interpretatie in en van een voortdurend gesprek.

Intercultureel bijbellezen kan leiden tot een verrijking van het verstaan van de tekst

— Dr. W.K. van der Molen promoveerde in 2007 aan de Rijksuniversiteit Groningen op een onderzoek naar de ban in het Oude Testament. Tegenwoordig is zij predikant van de doopsgezinde gemeente Schagen en omgeving. Binnen de cursus Doperse theologie geeft zij het vak Bijbelse theologie.

Zondag

Vandaag heb ik me op de gedachte betrapt dat ik steeds bezig ben. Op het vlak van werk, van familie, van geloofsgemeenschap, van sociale contacten enzovoort. Tot in de ontspanningsmomenten toe. Soms zelfs tot in de eucharistieviering toe. Altijd bezig.
Sinds ik kinderen heb, komt de eerste bladzijde van de Bijbel in deze context al te cynisch over: op de zevende dag rustte God. Van rust merk ik weinig op zondag.

Niettemin! Toen ik afgelopen zondag samen met de jongste dochter na het middagmaal in slaap viel in de zetel, was dit zalig. Een moment van niets-doen. Maar tegelijkertijd geheel vervuld zijn van alles wat een mens blij kan maken. Meteen kon ik me iets voorstellen van de paradijselijke rustdag van God. Zijn schepping omarmend, op de sofa van de fundamenten van de aarde, blij. Gelukzalig om wat hij gedaan had, uitrustend na die zware week. Hemels.

Dochterlief sliep diep, geborgen in mijn armen. U gelooft me ongetwijfeld wanneer ik zeg dat trots zich meester van mij maakte. Fierheid: wat een dochter! Dankbaarheid ook: wat een God die dochterlief en mij zo gelukkig kan maken, ons aan elkaar toevertrouwend.

Ik weet nu waarom de zondag zijn naam niet gestolen heeft. Het is een dag waarop rust voorgeschreven staat, om ruimte te geven aan de zon in ons leven. Als het licht waarvan planten leven. De zonnetjes in huis, maar ook de zon van het grote huis dat de schepping is.

Vijftien minuten heb ik in de zetel kunnen liggen. Er werd aangebeld: onverwacht bezoek. Hoe sympathiek ook, ik moest opnieuw bezig zijn. En het zonnetje in mijn armen was wakker geworden. Zondagsmomenten kunnen kort zijn als je kinderen hebt. Of onverwacht bezoek.

— Jürgen Mettepenningen is doctor in de theologie en werkt als kerkhistoricus aan de Katholieke Universiteit Leuven.

Een parabel als spiegel voor de werkvloer

De werkvloer wordt steeds vaker gedomineerd door cijfers, meetbaarheid en bureaucratie. Dit tot ongenoegen van veel werknemers. Parabels uit de Bijbel kunnen een nieuw perspectief bieden en nieuwe wegen openen. Het CNV dineerde met diverse beroepsgroepen, en het thema 'arbeiders in de wijngaard' begon bevrijdend te werken.

'Armen lezen de Bijbel niet als een boek van een ander volk, maar als een spiegel. Ze lezen over zichzelf.' Tijdens een minisymposium in Utrecht is Carlos Mesters aan het woord, een Nederlandse priester, al bijna zestig jaar werkzaam in Brazilië. Veel ervaring heeft hij opgedaan in het lezen van de Bijbel met armen en gemarginaliseerden. Hij weet samen met deze mensen de Bijbel zo te ontsluiten dat de bijbelse boodschap gaat leven en van waarde blijkt voor het leven van alledag. In de theologie is eeuwen achtereen veel geïnvesteerd in de vraag naar de oorspronkelijke schrijvers en hoorders van de tekst, naar hun situatie en het groeiproces van de teksten. De vraag naar wat er nu echt staat. Door deze eenzijdige focus zijn 'de gewone lezer' en de manier waarop hij of zij de Bijbel leest, over het hoofd gezien. De armen en gemarginaliseerden hebben echter een andere perspectief geopend en lezen hun eigen leven in de tekst. Tijdens het minisymposium met Carlos Mesters, november 2008, werd opeens zichtbaar dat een dergelijke manier van bijbellezen ook bevrijdend kan zijn voor werkenden in Nederland. De werkvloer wordt namelijk steeds vaker gedomineerd door cijfers, meetbaarheid en bureaucratie. Dit tot ongenoegen van veel werknemers. Parabels uit de Bijbel kunnen een nieuw perspectief werpen op deze werkvloer en nieuwe wegen openen. Een van de meest onderscheidende kenmerken van de parabels is namelijk dat ze een beroep doen op de verbeelding.

Verbeelding prikkelen

Afgelopen jaar bestond het Christelijk Nationaal Vakverbond honderd jaar. In

deze eeuw zijn veel dingen veranderd, mede door de inzet van het CNV. Denk aan de veertigurige werkweek, het minimumloon, verlofregelingen en de oudedagsvoorziening. Veranderingen die soms voor onmogelijk werden gehouden. Veranderingen die er zonder verbeelding en idealen niet waren gekomen. De afgelopen honderd jaar hebben verhalen uit de christelijke traditie de vakbeweging geïnspireerd als het gaat om opkomen voor belangen van werkenden. Iedere tijd kent echter zijn eigen uitdagingen. In de omgang met deze uitdagingen blijft verbeelding onmisbaar. In het kader van 'honderd jaar CNV' is er dan ook voor gekozen de verbeelding te prikkelen. Om te voorkomen dat verbeelding opgaat in dagdromerij, grijpen we in het verhalenproject *Aan tafel* terug op bronnen die zich al hebben bewezen in onze cultuur, parabels van Jezus van Nazaret. Deze parabels nemen soms de vorm aan van korte observaties, gebaseerd op de natuur of het leven van alledag in Palestina. Andere zijn uitgebreider en zeer ontwikkeld. In een parabel wordt de luisteraar of lezer uitgenodigd zich een ervaring voor de geest te halen en de gaten in het verhaal in te vullen. Zo wordt de luisteraar deel van de parabel, en kunnen er nieuwe wegen opengaan.

Een van de zeer ontwikkelde gelijkenissen is die van de arbeiders in de wijngaard. Deze gelijkenis staat centraal in het CNV-project *Aan tafel*, omdat hier thema's in naar voren komen die betrekking hebben op werk: eerlijk loon, verhouding werkgever-werknemer, verhouding werknemers onderling. In *Aan tafel* zijn we steeds gaan dineren met één beroepsgroep. Achtereenvolgens met onderwijzers, verpleegkundigen, dierentuinmedewerkers, buschauffeurs, de sector zakelijke dienstverlening en medewerkers uit de sociale werkplaats.

De gewone lezer en de manier waarop hij of zij de Bijbel leest, zijn over het hoofd gezien

In dit artikel zoomen we in op *Aan tafel* met werknemers uit de sociale werkplaats, zodat u een beeld krijgt van de werking van *Aan tafel*. Aan deze tafel zitten voornamelijk werknemers die werkzaam zijn op basis van de Wet sociale werkvoorziening (WSW). De WSW maakt het mogelijk dat mensen die (begeleid) willen werken, dat ook daadwerkelijk kunnen doen in een zo normaal mogelijke arbeidsomgeving. In Nederland zijn er in totaal zo'n negentigduizend voltijds WSW-plaatsen. We nemen u mee.

Aan tafel met de sociale werkplaats

Tussen 'verleden' en 'heden' zit een verschil. Op het eerste gezicht lijkt dit nogal voor de hand liggend. Maar niet aan deze tafel met de sociale werkplaats. Na het lezen van de gelijkenis gaan de werknemers op zoek naar de rol die ze willen spelen in het verhaal. Het gesprek krijgt voor de ogen van de gespreksleider een interessante wending.
'Stel dat de filmregisseur een film wil maken van dit oude verhaal. Wie zou jij dan in die film willen spelen?' De werknemers van de sociale werkplaats weten het wel. De een zegt: 'Ik wil graag degene zijn die het langste werkt. Zo kan ik een ander die minder werkt, motiveren en hem vertellen hoe het werk in elkaar zit.' Een ander kiest voor de rol van de vakbond. Deze rol komt niet in het oorspronkelijke verhaal voor. Maar de man vermoedt dat er werknemers in het verhaal zijn die niet voldoende voor zichzelf kunnen opkomen. Weer een ander wil de heer des huizes wel spelen in de film. 'Ik vind het namelijk wel een positief iets, dat je jongens, ook degenen die gedeeltelijk kunnen werken, voldoende beloont.'

De gespreksleider kijkt de tafel eens rond en vraagt: 'Zou je, vanuit jouw geschiedenis, ook de rol kunnen spelen van de laatste arbeiders. Zij die wachten op werk, maar op een of andere manier niet goed aan het werk komen?'
Er wordt geknikt. Een van de werknemers begint te vertellen. 'Ik wel. Ik ben een tijdje werkloos geweest. Na een jaar of anderhalf jaar thuis geweest te zijn

ben ik weer aan de slag gekomen. Vervolgens heb ik zo'n twintig tijdelijke baantjes gehad. Toen had ik wel het gevoel de laatste in de cyclus te zijn. Dus ik voel wel mee met die arbeiders van het laatste uur. Op een gegeven moment ben ik ziek geworden. Toen ben ik bij de WSW terechtgekomen.' Via de WSW is deze vrouw op verschillende plekken gedetacheerd. Op een gegeven moment kreeg ze een baan aangeboden als conciërge. 'En ik zeg, nou als conciërge, als conciërge? Ik zeg, dat ken ik niet, zo'n duur woord. Hoe ken ik zo'n duur woord gaan doen? En nou ben ik gewoon conciërge. Ik doe het nou twee

Verscheidene werknemers blijken ervaringen te hebben die aansluiten bij die van de arbeiders van het laatste uur

jaar en ga echt met genot naar mijn werk. Het is een gouden greep. Ik voel me daar echt helemaal thuis.'
Wanneer de gespreksleider doorvraagt op de arbeidsgeschiedenis, blijken verscheidene werknemers ervaringen te hebben die aansluiten bij die van de arbeiders van het laatste uur. De gespreksleider is verbaasd: 'Hoe kunnen jullie dat nou met elkaar verbinden? Jullie zeggen dat je jezelf herkent in de arbeiders van het eerste uur en de werkgever. Als ik doorvraag, denk ik echter: dat hoort toch eigenlijk meer bij de positie van de laatste arbeiders?'
Voor de werknemers is hier geen tegenstelling. Diverse werknemers weten inderdaad vanuit de eigen ervaring wat het is arbeider van het laatste uur te zijn. Nu ze echter werk en een bepaalde stabiliteit gevonden hebben, zetten ze zich in voor 'arbeiders van het laatste uur'. Vanuit de gedachte dat iedereen gelijk is, is dit vanzelfsprekend voor hen. 'Weet je, je moet niet denken: die is die en die is dat. Of je het nou hoog of laag hebt geschopt in de wereld, het kan me niet schelen. We blijven allemaal eender, we zijn allemaal mensen. Als je je gewoon sociaal en positief naar elkaar opstelt, komt het altijd goed. Maar als we ons laten leiden door afgunst, van die is hoog en die is iets lager, wordt het nooit wat. Elkaar in je waarde laten, dat vind ik heel belangrijk.'

'Stel dat de gelijkenis verfilmd wordt, welke titel zou deze film dan moeten krijgen?' Een werknemer stelt meteen voor: 'Wij zijn allemaal mensen.' De gespreksleider vervolgt: 'Maar als alle mensen gelijk zijn, staat dat dan niet haaks op deze gelijkenis waarin de laatsten de eersten zullen zijn? Want er wordt niet gezegd: ze zullen allemaal de eersten zijn. Nee, de laatsten zullen de eersten zijn.' De werknemers komen er niet uit. Alle mensen zijn toch ge-

lijk. Een van de werknemers zegt dan ook: ‘Als ik de gelijkenis geschreven zou hebben, dan zou ik de zin ‘de laatsten zullen de eersten zijn’ zeker hebben weggelaten.’

Diamant

Aan tafel levert boeiende verhalen op. Iedere sector leest het verhaal op een eigen manier. Daarbij wordt de parabel van Jezus als een diamant. Iedere nieuwe invalshoek levert een andere schittering op. Zo is bij de buschauffeurs een belangrijke focus de combinatie van gezin en werk, terwijl het in de zorg juist gaat over de verzakelijking van de sector. De tafel met werknemers uit de zakelijke dienstverlening gaat onder meer over bonussen. De onderwijstafel leest de tekst letterlijk en vraagt zich af of Jezus wel verstand heeft van een wijngaard. Ten slotte speelt in de dierentuin een belangrijk verschil in beloning tussen kantoorpersoneel en dierverzorgers.
Om ook anderen deelgenoot te maken van de bijzondere gesprekken die in *Aan tafel* werden gevoerd, zijn enkele verhalen gebundeld. Bekende Nederlanders uit politiek, wetenschap en maatschappelijk middenveld en vooraanstaande personen uit religieuze tradities, als politicus Ahmed Marcouch, professor Gijsbert van den Brink en imam Abdulwahid van Bommel, geven in de bundel hun kijk op de verhalen van werknemers.

Goede gesprekken gaan verder

Het eeuwfeest van het CNV ligt nu achter ons. De uitdagingen voor werknemers liggen echter niet achter ons. Iedere tijd heeft zijn eigen vragen, problemen en uitdagingen. Steeds opnieuw vraagt dit om een eigentijdse oplossing. Ook de komende honderd jaar wil het CNV bijdragen aan bevrijdende veranderingen. Veranderingen die werknemer en samenleving dienen. Veranderingen die er zonder verbeelding en idealen niet zullen komen. De fakkel van de verbeelding op de werkvloer moet brandend gehouden worden.

De bundel *Aan tafel* is gratis te bestellen via *aantafel@cnv.nl*. Ook meer informatie over de methode *Aan tafel* is via dit adres op te vragen.

— Laetitia Griffioen is journalist, als communicatie-adviseur verbonden aan de vakcentrale CNV. Jan Jorrit Hasselaar is econoom en theoloog, als beleidsadviseur verbonden aan de vakcentrale CNV.

W.d.V.

De magie van het proces

Als er iets opvalt bij het samenstellen van dit nummer over intercultureel bijbellezen, is het wel het enthousiasme van de mensen die ermee te maken hebben. Iedere keer is er een zee van verhalen en voorbeelden die aantonen hoe diep het onderwerp de deelnemers heeft geraakt. Dat overkomt ons ook bij Hette Domburg, die in Mozambique met intercultureel bijbellezen aan de slag ging.

In januari 2006 werden Hette Domburg en Petra Doorn met hun twee kinderen van vier en vijf jaar door Kerk in Actie uitgezonden naar Mozambique om er te gaan werken aan het verenigd seminarie in Ricatla. Dit seminarie ligt zo'n vijfentwintig kilometer ten noorden van het centrum van de hoofdstad Maputo, nog een kilometer of tien buiten de stad. Maar de stad groeit en zal de komende jaren Ricatla geleidelijk aan inlijven. Hun gezin is inmiddels uitgebreid met een (geadopteerde) dochter en een zoon. Het seminarie waar zij werken, biedt

Het gaat om de relevantie van geloof en Bijbel voor het dagelijks leven

een predikantenopleiding voor verschillende protestantse kerken en trekt studenten uit heel het land. De opleiding is enigszins traditioneel, volgens het model van protestantse opleidingen in Europa. Petra geeft een aantal vakken op het gebied van praktische theologie, zoals pastoraat en liturgiek, Hette systematische theologie en een aantal vakken op het gebied van het Oude Testament.

Mensen aan de basis

'In 2006 zijn we begonnen met *leitura popular da Bíblia* oftewel lezing van de Bijbel door mensen aan de basis. Geholpen door theologen uit Brazilië en Zuid-Afrika hebben we sinds die tijd drie cursussen georganiseerd om de Bijbel op een andere manier te gaan lezen. De derde cursus hebben we net achter de rug, begin juni. Uit de reacties van de deelnemers kunnen we opmaken dat we hiermee iets aanbieden dat beantwoordt aan een grote behoefte bij kerkmensen. Het gaat om de relevantie van geloof en Bijbel voor het dagelijks leven. In de kerken is geen plaats voor het bespreken van problemen uit het dagelijks leven. De methode van het contextueel bijbellezen creëert een ruimte waarin dat gesprek wel op gang komt, en waarin mensen zelf antwoorden mogen formuleren, gevoed door wat ze in de Bijbel ontdekken.'

Hette vertelt hoe hij de context van de kerken in Mozambique inschat. 'Het valt ons

op dat veel christenen hier, anders dan in Nederland, een relatief korte geschiedenis met christendom en kerk hebben. Dat wil zeggen dat zijzelf, hun ouders of hun grootouders de eerste generatie christenen in de familie vormen. Ten tweede valt op dat de christenen met wie wij te maken hebben, veelal behoren tot kerken die gesticht of sterk beïnvloed zijn door buitenlandse, westerse kerkgenootschappen. Dat geldt voor alle kerken die bij het seminarie zijn aangesloten. Zij hebben daarmee een theologische, liturgische en organisatorische erfenis gekregen die bepaald is door de cultuur en de geschiedenis van West-Europa en Noord-Amerika. Ook de manier waarop de Bijbel gelezen wordt, is daarvan onderdeel. We merken dat de Bijbel vaak op nogal dogmatische en ook moralistische wijze gelezen wordt. De Bijbel is dan een boek waarin zwart op wit te lezen staat wat waar is en wat goed en kwaad is. Dit hangt vaak samen met de manier waarop men de voorbeelden van zendelingen begrepen heeft, al dan niet terecht. En aan de andere kant is er veel enthousiasme over de mogelijkheden om de Bijbel niet alleen maar letterlijk, maar ook meer metaforisch te lezen. Dat biedt meer ruimte aan de eigen Afrikaanse cultuur.'

Verbaasd en verrast

Behalve de kerken is er de samenleving waarvan ze deel uitmaken. Is het mogelijk als 'buitenlander' voldoende afstand te nemen tot deze samenleving, om te kunnen zien wat hier bepalend is? Hette vindt dat inderdaad niet altijd gemakkelijk, en er is een zekere oefening nodig om dat te kunnen doen. 'Maar', zegt hij, 'dat geldt net zo goed in Nederland of waar ook ter wereld. Het is toch zo dat je meestal onbewust en onkritisch participeert in de patronen van de samenleving? Je bent je toch niet voort-

'Toen we in 2007 een tweedaagse bijeenkomst hadden over contextueel bijbellezen, sprak een van onze collega's over de manier waarop de Bijbel werd en wordt gezien door gewone Mozambikanen. We moeten bedenken, zei hij, dat de meeste mensen niet geletterd zijn, zeker de oudere generaties. Wat betekent een boek voor iemand die niet kan lezen? En meer nog, een boek dat in de kerk door de priester gehanteerd wordt als was het een heilig object? Dat boek wordt een soort magisch voorwerp, een ding dat de macht heeft om te zegenen en boze machten te bezweren.'

durend bewust van allerlei mechanismen die je doen en laten beïnvloeden? Als buitenstaander in Mozambique hebben we, zeker in het begin van ons verblijf, het voordeel gehad juist verbaasd en verrast te zijn door allerlei dingen die ons onbegrijpelijk voorkwamen. Dingen waaraan je gaandeweg gewend raakt, waardoor ze ook weer uit beeld dreigen te verdwijnen. De gelatenheid bijvoorbeeld waarmee de dood wordt geaccepteerd in gevallen waarin we ons in Nederland boos zouden maken over de zinloosheid en onnodigheid ervan. De vele verkeersslachtoffers zijn daar ook een voorbeeld van, net zo goed als de talloze mensen die sterven door slechte medische ingrepen.'

Anderzijds maken de Mozambikaanse cultuur en samenleving hen ook bewust van de mechanismen die ons als Nederlanders bepalen. Bijvoorbeeld dat we geneigd zijn het resultaat van een samenwerking belangrijker te achten dan de relaties met mensen (wat tegenwoordig tot in de internationale samenwerking doorwerkt en zich uit in 'resultaatgericht werken' en 'resultaatafspraken'). In Mozambique staan de relaties voorop, wat soms betekent dat je meer geduld moet hebben om iets te bereiken, maar anderzijds dat bereikte resultaten duurzamer zijn omdat mensen erachter staan.'

Hette vertelt over andere factoren die een grote rol spelen in de Mozambikaanse context: de armoede, hiv/aids, de corruptie en het geweld, de verwerking van het koloniale verleden en de oorlog en het zoeken naar een nationale identiteit.

Obstakel

Maar dan gaan we terug naar de *leitura popular da Bíblia*. 'Je vraagt of we beginnen bij de tekst of bij de context. In het werk met de Brazilianen van het Centro de Estudos Bíblicos (CEBI) beginnen we nog een stapje eerder, namelijk met nadenken over de vraag wat de Bijbel voor soort boek is. In welk opzicht of wanneer is de Bijbel goed nieuws? En wanneer of in welk opzicht is of was het dat *niet*? Want onderdrukkende lezingen uit het verleden zijn ook deel van de kerkelijke erfenis en traditie, en kunnen een obstakel zijn om vandaag een bevrijdend en levenbrengend woord te horen in de Bijbel. Wanneer Jezus in Lucas 4 over zijn missie spreekt als 'goed nieuws voor de armen', en in Johannes 10, 10 als 'brengen van leven in overvloed', kunnen we die teksten als criteria nemen voor het verstaan van de Bijbel in onze context van armoede, onderdrukking en bevrijding.'

Eigen context analyseren

'In het doen van een bijbelstudie beginnen we vervolgens in principe bij de context. Dat wil zeggen: bij een analyse van wat er gaande is om ons heen. Maar soms is het nodig eerst een tekst te lezen, opdat deze analyse kan plaatsvinden. Dat is bijvoorbeeld het geval bij seksueel geweld, een onderwerp waarover mensen uit zichzelf niet makkelijk beginnen. De tekst over de verkrachting van Tamar (2 Samuël 13) is een tekst die aanleiding kan zijn om daarover juist wel te spreken, en zeker in de kerk. Deze tekst is voor het Ujamaa-centrum in Pietermaritzburg, Zuid-Afrika, uitgangspunt geworden van een grote campagne in de kerken tegen seksueel geweld. Na lezing van de tekst en de vraag waarover deze tekst gaat, kan de analyse van de eigen context beginnen. Komt dit ook voor in onze omgeving? Komt het voor in de kerk? Hoe wordt ermee omgegaan? Vandaar gaan we terug naar de tekst: kijk eens goed naar alle personages en naar wat hun rol is in dit verhaal. Met die analyse keren we ten slotte terug naar de eigen context, omdat de tekst licht werpt op de mechanismen en houdingen die mogelijk maken dat vrouwen verkracht worden. Het slot van een bijbelstudie zoals CEBI en Ujamaa die voorstellen, moet altijd een actie zijn die voortvloeit uit de studie zelf. Nadat we een probleem in onze context gesignaleerd en geanalyseerd hebben, en nadat we daarop een kritisch licht geworpen hebben vanuit de Bijbel, is het nu aan ons er iets aan te doen.
We proberen de bijbelstudies zo op te zetten dat mensen eerst zelf in gesprek kunnen gaan met de bijbeltekst en niet meteen afhankelijk zijn van de deskundigheid van de exegeet. Het soort studie dat het Ujamaa-centrum voorbereidt, is een goed model voor ons. De voorbereiding van een bijbelstudie vraagt wel om enige exegese, omdat je wilt nagaan wat de mogelijkheden van een tekst zijn. Maar in de uitvoering van de studie blijft de exegeet zo veel mogelijk op de achtergrond. Een eerste vraag als 'waar gaat de tekst over' is door iedereen te beantwoorden en nodigt uit om bij te dragen vanuit eigen ervaring en inzicht. Alle antwoorden zijn hier in principe goed. De volgende vragen, over de werkelijkheid om ons heen, doet ook een beroep op de kennis en de ervaring van de mensen in de gemeenschap. Daarna volgen vragen die meer op de tekst gericht zijn, maar die deels ook door goed lezen te beantwoorden zijn. Uit de studie van de tekst kunnen vragen opkomen waarbij de hulp van een deskundige exegeet wordt ingeroepen, bijvoorbeeld over de historische achtergronden van een tekst. Het meest vruchtbaar is dat wanneer de vragen uit de deelnemers zelf opkomen. De slotvragen zijn wederom niet van exegetische kennis afhankelijk.'

Nieuwsgierig

'Eind 2008 hebben we iets gedaan met intercultureel bijbellezen, na het bezoek van een groep jongeren uit Nederland, eerder dat jaar. Studenten die aan de uitwisseling hadden meegedaan, waren bereid dezelfde tekst te lezen als een groep in de kerk van Oss, onder leiding van ds. Henk Vijver. We spraken af dat we Handelingen 3 zouden lezen, het verhaal over een verlamde man bij de ingang van de tempel in Jeruzalem,

die door Petrus en Johannes wordt toegesproken om 'in naam van Jezus Christus' op te staan.
We hadden de pech dat het proces van uitwisselen niet goed van de grond kwam. In de periode dat Oss begon met lezen, kwamen in Ricatla de examens eraan, en we konden pas in februari 2009 echt met lezen beginnen. Toen onze eerste verslagen naar Oss gingen, was men daar inmiddels het seizoen aan het afronden.
Toch voelden we hier in Mozambique wel iets van de magie van het proces, al hebben we het niet afgerond. Het kennismaken, via toegestuurde foto's en teksten, met mensen in zo'n andere context was bijzonder. Het maakte studenten nieuwsgierig en bereid ook iets over zichzelf mee te delen. Maar ook het lezen van de tekst zelf, in een groep bij elkaar, was inspirerend. Het verhaal was aanleiding tot het vertellen van kleurrijke verhalen over bedelaars hier in Mozambique. Wordt die bedelaar bij de tempel ook door familie en vrienden misbruikt, zoals veel gehandicapte bedelaars bij de stoplichten in Maputo? Die worden 's ochtends vroeg achtergelaten om geld in te zamelen, dat ze 's avonds, wanneer ze worden opgehaald, meteen moeten inleveren. Hun gebrek wordt zo geëxploiteerd. Misschien was dat ook wel het geval met die man bij de tempel ... Wat betekent dat voor de 'hulp' die mensen bieden door geld te geven? Helaas zijn we niet tot een volledige uitwisseling met Oss gekomen.'

Een integrale versie van dit gesprek is te vinden op *www.tussenruimte.com*.

— Dineke Spee is voorzitter van de redactie van *TussenRuimte*.

Vanuit welke perspectieven lezen Nederlanders de Bijbel?

Bijna iedereen beseft dat het onmogelijk is de Bijbel op een volstrekt neutrale manier uit te leggen en te interpreteren. Tegelijkertijd is het lastig je als lezer ten volle bewust te zijn van de perspectieven waarmee je de Bijbel leest. Het veronderstelt namelijk dat je van een afstand naar jezelf en naar je cultuur kijkt.

In dit artikel concentreren we ons op de vraag welke perspectieven schuilgaan achter de leesverslagen van de drieëndertig Nederlandse groepen die hebben deelgenomen aan het project Intercultureel Bijbellezen (ICB).[1] Sommigen zal het herkenning bieden, anderen juist niet. In beide gevallen kan het helpen scherper te beseffen met welke perspectieven men de Bijbel leest.

Vanuit historisch en rationeel perspectief

Een van de drie vragen die aan alle ICB-groepen is voorgelegd, luidt: Wat staat er precies in de tekst? Veel Nederlandse groepen hebben deze vraag beantwoord door Johannes 4 systematisch vers voor vers te bespreken en na te gaan of men de inhoud begrijpt. Vooral de eerste verzen riepen historisch georiënteerde vragen op: Waarom koos Jezus ervoor de weg door Samaria te nemen? Hoe waren destijds de verhoudingen tussen joden en Samaritanen? Wat is het West-Europese equivalent van het twaalfde uur, het moment dat de Samaritaanse vrouw naar de bron gaat? Waarom koos ze juist dit tijdstip? In de loop van het verhaal krijgen de vragen meer een rationeel karakter. Een leesgroep in Geldrop vindt dat het verhaal beter zou lopen als vers 21 zou worden geschrapt. Voorts is een van de deelnemers van mening dat Johannes met weinig woorden veel probeert te vertellen, waardoor het verhaal onduidelijk, duister en vaag wordt. In Amstelveen wordt opgemerkt dat de vreemde overgang tussen de verzen 31 en 32 afbreuk doet aan de logische ontwikkeling in het verhaal.

De leeswijze van veel Nederlandse ICB-groepen sluit aan op een academische traditie in West-Europa, die sterke nadruk legt op objectieve, kritische exegese. Als je moet afgaan op de ICB-verslagen, is deze bijbelwetenschappelijke traditie ook doorgesijpeld naar het grondvlak van sommige protestantse kerken in Nederland. Zo benadrukken diverse Nederlandse ICB-leesgroepen deze

leeswijze als waardevol te ervaren, en uiten ze kritiek op de algemenere en meer dogmatische leeswijze van partnergroepen overzee. Zij vinden dat het bij hun overzeese partners te snel gaat over waarheden als 'de genade van Jezus, die ons komt bevrijden van onze zonden'. Nederlandse deelnemers associëren dergelijke dogmatische visies op Johannes 4 met het verleden. Zo merkt een Nederlandse deelnemer op: 'Het is iets wat wij al vijfentwintig of dertig jaar achter de rug hebben.' Niet alle drieëndertig Nederlandse groepen laten zich even negatief uit over de traditionele leeswijzen van hun partners. Maar tegelijkertijd is evident dat vrijwel alle Nederlandse leesverslagen zich verre houden van een meer dogmatische lezing van Johannes 4. Een mogelijke verklaring hiervoor kan gezocht worden in de veranderende manier van bijbellezen in Nederland. Vijftig jaar geleden beschouwden veel protestanten bijbelteksten primair als kapstokken om geloofsopvattingen te onderbouwen. De geleidelijke verdwijning van de protestantse zuil heeft geleid tot een bevrijding van kerkelijke dogma's en – in het verlengde daarvan – tot een meer exegetische lezing van de Bijbel.

Levend water?

Toch zit er nog een addertje onder het gras. Hoe indrukwekkend de bijbelwetenschappelijke vaardigheden en kennis van Nederlandse leesgroepen ook mogen zijn, hun uitleg van Johannes 4 zou een exegetische toets niet doorstaan. Bij een nauwkeurige bestudering van de leesverslagen blijkt namelijk dat het overgrote deel van de leesgroepen de metafoor van het levende water (Johannes 4, 7-15) zonder enige motivering heeft overgeslagen. Het gegeven dat men, ondanks de systematische vers-voor-versbenadering, argeloos over

Het overgrote deel van de leesgroepen blijkt de metafoor van het levende water zonder enige motivering te hebben overgeslagen

deze metafoor heen heeft gelezen, is opvallend. Naar het zich laat aanzien, hangt de blinde vlek samen met het gegeven dat metaforen bij uitstek moeilijk te duiden te zijn. Nog sterker: binnen de bijbelwetenschappen bestaat geen consensus over de betekenis van 'levend water' in Johannes 4, behalve dat het beeld een spirituele lading lijkt te hebben. Vanuit een rationeler perspectief op de tekst is het begrijpelijk dat veel ICB-groepen de ongrijpbare, spiritueel geladen metafoor hebben overgeslagen. Per saldo wekt het de indruk dat veel Nederlandse ICB-deelnemers een systematische lezing van de

tekst loslaten op het moment dat de inhoud van verzen niet past binnen hun rationele denkraam.[2]

De Bijbel betrekken op het leven

In het protocol dat alle ICB-groepen als leidraad hebben gebruikt bij het lezen van Johannes 4, stonden drie vragen. De middelste vraag is, zoals we gezien hebben, exegetisch van aard. De eerste en de derde vraag richten zich op de interpretatie: Welke ervaringen uit het dagelijks leven roept de tekst op? Met welk personage identificeer je je?

De eerste vraag is door vrijwel alle Nederlandse leesgroepen overgeslagen. In een enkel geval kwam deze vraag alsnog ter sprake naar aanleiding van correspondentie met een partner overzee. Een voorbeeld daarvan is een leesgroep uit Amsterdam die gekoppeld werd met een leesgroep in Ghana. Sommige Nederlandse deelnemers waren in positieve zin getroffen door het gemak waarmee hun partners Johannes 4 op hun eigen leven betrokken. 'Ze ervaren Jezus op een heel directe manier als een voorbeeld voor zichzelf. En de hogere laag die in het beeld van het levend water zit, kunnen ze in twee zinnetjes aangeven en vervolgens verbinden met eenduidige antwoorden voor hun dagelijkse leven.' De eenheid die de Ghanese groep tussen Bijbel en leven ervaart, roept bij de deelnemers dubbele gevoelens op. Zo merkt iemand op: 'Misschien is het zelfs wel zo dat wij hiernaar terug moeten, maar ik weet niet of het wel terug te draaien is. En misschien voel ik me ook niet meer op mijn gemak bij al die antwoorden.'

De derde vraag, die zich richt op de identificatie met personages in Johannes 4, is door diverse Nederlandse leesgroepen beantwoord. Men heeft relatief veel waardering voor de Samaritaanse vrouw, die open en assertief reageert op de woorden van Jezus. Een deelnemer in Andijk legt een verband tussen de Samaritaanse en Afghaanse vrouwen. 'In Afghanistan wordt de helft van de samenleving genegeerd. Of nog erger: men laat vrouwen verhongeren totdat ze doodgaan. Ik zie de Samaritaanse als het symbool voor degenen die geen plek hebben.' De waardering die de Samaritaanse in sommige Nederlandse leesgroepen krijgt, staat haaks op de visie van de meeste overzeese partners, die haar vooral als een prostituee beschouwen, omdat ze verschillende mannen heeft gehad. Dit aspect is in de Nederlandse ICB-groepen nauwelijks tot niet ter sprake gekomen.

Terwijl de Samaritaanse bij Nederlandse leesgroepen betrekkelijk veel sympathie oogst, krijgt Jezus vooral kritiek. In Apeldoorn vindt men dat Jezus ietwat vreemd reageert, bijvoorbeeld door de vrouw op te roepen haar echtgenoot te gaan halen. Verder verloopt volgens de deelnemers de communicatie

tussen Jezus en de vrouw niet op alle punten logisch, waardoor de twee elkaar niet goed begrijpen. In andere Nederlandse leesgroepen is men evenmin gecharmeerd van Jezus' benadering. Zo merkt iemand op: 'Ik vind hem bijna pinnig tegenover haar, met opmerkingen als: 'Ik heb beter water', 'Jullie weten niet wat jullie geloven; wij weten dat wel'.' Een ander vindt dat Jezus de vrouw gebruikt als middel om duidelijk te maken dat hij de messias is.
Al met al hebben Nederlandse leesgroepen relatief weinig aandacht besteed aan de eerste en de derde vraag in het protocol, die gericht zijn op de interpretatie. Ook dit aspect sluit goed aan bij een West-Europese bijbelwetenschappelijke traditie die teksten vanuit een historisch perspectief benadert. De Bijbel is een oud boek dat tweetot drieduizend jaar geleden geschreven is. Naarmate men nadrukkelijker de historische dimensie van teksten onderstreept, zal de vraag welke identificatiemogelijkheden bijbelse personages bieden, lastiger te beantwoorden zijn.

De rol van vrouwen

De perspectieven waarmee Nederlanders de tekst hebben geëxegetiseerd en geïnterpreteerd, lijken in belangrijke mate samen te hangen met de ontzuiling en de toenemende invloed van de bijbelwetenschappen. Toch zou het te simpel zijn de leeswijzen van Nederlandse ICB-deelnemers louter en alleen te verbinden met ontwikkelingen van de afgelopen vijftig jaar. Uit het vervolg zal blijken dat ook typisch Nederlandse culturele waarden invloed hebben gehad op het perspectief waarmee ICB-deelnemers Johannes 4 gelezen hebben.
In de vorige paragraaf hebben we gezien dat verschillende Nederlandse leesgroepen zich meer identificeerden met de Samaritaanse vrouw dan met Jezus. In het verlengde daarvan komt ook de positie van de vrouw in de hedendaagse samenleving geregeld ter sprake in de correspondentie met partnergroepen. Zo blijkt uit de briefwisseling tussen een leesgroep in Hilversum en partners in Ecuador dat de Nederlandse leesgroep geschokt is dat in Latijns-Amerika mannen zich verzetten tegen het idee dat vrouwen ook

recht hebben op een opleiding. In het verlengde daarvan merkt men op dat vrouwen in Nederland een gelijkwaardige positie lijken te hebben, maar in de praktijk vrouwelijke predikanten vaak kritischer worden beoordeeld dan hun mannelijke collega's. Bovendien zijn er in Nederland diverse subculturen, zoals in de rooms-katholieke kerk, waar nog veel ongelijkheid is tussen mannen en vrouwen.
De aandacht die ICB-deelnemers besteden aan de rol van de vrouw in Johannes 4 en in de Nederlandse samenleving, is vanuit cultureel-antropologisch oogpunt niet verrassend. Een van de vijf dimensies die volgens Hofstede dwars door alle nationale culturen loopt, is de verhouding tussen man en vrouw.[3] De biologische verschillen zijn absoluut, maar de emotionele sekserollen van mannen en vrouwen kunnen variëren. De invloed van de mannelijke rol in een samenleving, door Hofstede (124 en verder) 'masculien' genoemd, wordt gekenmerkt door een duidelijke scheiding tussen mannen en vrouwen. Mannen worden geacht assertief en hard te zijn en materieel succes na te jagen. Vrouwen horen bescheiden en teder te zijn en vooral gericht te zijn op de kwaliteit van het bestaan. In een meer feminiene samenleving zijn beide rollen zowel bij vrouwen als bij mannen te vinden. Op een schaal van 74 landen scoort Nederland wat betreft masculiniteit zeer laag (positie 72), en zijn Nederlanders dus per saldo meer feminien (Hofstede, 129). Gelet op deze score is het in zekere zin voorspelbaar dat Nederlandse ICB-groepen waardering hebben voor de assertieve opstelling van de Samaritaanse vrouw en minder gecharmeerd zijn van de ietwat eigenzinnig ogende opstelling van Jezus.

Respectvol

Een tweede aspect dat Nederlandse ICB-deelnemers benadrukken, is het gegeven dat in Johannes 4 Jezus en de Samaritaanse met elkaar in gesprek zijn gegaan ondanks de religieuze spanningen die destijds bestonden tussen joden en Samaritanen. Verschillende Nederlandse leesgroepen benadrukken in dit verband respectvol met moslims te willen omgaan. Volgens Hofstede (169 en verder) maakt interreligieuze dialoog deel uit van een culturele dimensie die hij 'onzekerheidsvermijding' noemt. Sommige culturen spelen liever op *safe*, andere culturen zoeken gemakkelijker het risico of de onzekerheid op. Deze dimensie van culturen is op allerlei terreinen zichtbaar. Zo leidt sterke onzekerheidsvermijding onder meer tot etnische vooroordelen, vreemdelingenangst en het accent op de gedachte dat er, religieus gezien, maar één enkele waarheid is. Op de schaal van 74 landen staat Nederland op positie 53, hetgeen betekent dat Nederlanders relatief weinig etnische vooroordelen of

vreemdelingenangst hebben en minder sterk hun eigen religieuze waarheid onderstrepen. Denkbaar is dat deze culturele factor invloed heeft gehad op het perspectief waarmee Nederlanders relatief kritisch de 'pinnige opstelling' van Jezus ten opzicht van de Samaritaanse vrouw hebben geëvalueerd.

Of we met dit alles een compleet beeld hebben geschetst van de perspectieven waarmee 'Nederlanders' de Bijbel lezen, staat te bezien. Hoe rijk Johannes 4 ook is, het biedt geen aanknopingspunten om na te gaan vanuit welke perspectieven ICB-deelnemers bijbelse thema's tegemoettreden die niet in Johannes 4 voorkomen, zoals rijkdom en armoede, recht en gerechtigheid, wonderen enzovoort. Voorts is denkbaar dat Nederlanders die geen PKN-achtergrond hebben, de Bijbel vanuit andere perspectieven lezen. Blijft staan dat een rationele en historische visie op teksten en de factoren die Hofstede signaleert, een sterk stempel lijken te hebben gezet op de Nederlandse cultuur als geheel.

Noten

1 Verreweg de meeste Nederlandse leesgroepen zijn verbonden met de Protestantse Kerk in Nederland (PKN).

2 Uit onderzoek blijkt dat een dergelijke selectieve omgang met teksten (ook wel aangeduid als 'subjectivering van de kennis') wel vaker voorkomt in Nederland, ook in PKN-kringen. Zie Snoek, 252 en verder.

3 Wat Hofstede betreft, bestaat cultuur uit '(…) de ongeschreven regels van het sociale spel. Het is de collectieve mentale programmering die de leden van een groep of categorie mensen onderscheidt van die van andere'.

Literatuur

– H. de Wit (en anderen), *Putten uit de bron. Een bijbelverhaal intercultureel gelezen*, Zoetermeer, 2004.

– G. Hofstede en G.J. Hofstede, *Allemaal andersdenkenden. Omgaan met cultuurverschillen*, Amsterdam/Antwerpen, 2009[29].

– H. Snoek, *Een huis om in te wonen. Uitleg en interpretatie van de Bijbel*, Kampen, 2010.

— Hans Snoek is docent bijbelwetenschappen aan de Christelijke Hogeschool Windesheim en wetenschappelijk medewerker Intercultureel Bijbellezen aan de Vrije Universiteit. Van 1989 tot 1998 was hij werkzaam als docent Oude Testament in Latijns-Amerika.

Spiritueel landschap

Samen met architect Jan Stuyt en beeldend kunstenaar Piet Gerrits realiseert kapelaan Arnold Suys in 1911 de Heilig Landstichting: het 'vijfde evangelie', opdat 'de gelovige de vier andere gemakkelijker kan begrijpen'. Suys wil dat het Nederlandse volk kan neerknielen in Betlehem, Nazaret en Jeruzalem, en de heilige plaatsen waar Jezus zich ophield, werkelijk kan beleven. De omgeving van Nijmegen is gekozen omwille van het glooiende landschap, waardoor de bijbelse verhalen op een vergelijkbare manier als in het Heilig Land ingepast kunnen worden.

Stuyt en Gerrits geven in de stijl van het bijbels oriëntalisme gestalte aan de ideeën van Suys in tal van bouwwerken, reliëfs, beelden, schilderingen, mozaïeken en objecten. De realisering van de Heilig Landstichting dient gezien te worden binnen de geest van de Nederlandse katholieke emancipatie. Enerzijds was het een devotie- en processiepark, anderzijds verzorgden de paters montfortanen er talloze rondleidingen op het vlak van bijbeleducatie voor (ook niet-katholieke) gelovigen.

Het complex krijgt in 2004 de status van rijksmonument. Inmiddels zijn restauratiewerken gestart, en de heropening van het volledige complex – Museumpark Orientalis, de Cenakelkerk met pastorie, het pelgrimshuis Casa Nova en het begraaf- en gedenkpark – is voorzien voor medio 2012. Het herstel van de onlosmakelijke band tussen de cultuurhistorische objecten en het landschap krijgt hierbij veel aandacht. Het geheel zal een combinatie vormen van architectonische en sculpturale objecten die met slingerende wandelpaden, rechte lanen en zichtassen met elkaar verbonden zijn. Architectuur en sculptuur zullen de dragers zijn van kunstzinnige en transcendente emoties, en het landschap zal staan voor contemplatie en verstilling. Hierdoor wordt een spiritueel landschap van ongekende omvang en uitstraling gecreëerd, dat geen mens die het complex dan bezoekt, onberoerd kan laten.

— Rita Keymeulen is hoofd museale zaken van Museumpark Orientalis (www.musemparkorientalis.nl).

Zending in Aarhus

Onder de titel 'Kerk en missie in het derde millennium' is eind januari 2010 in het Deense Aarhus een symposium gehouden. Ongeveer 175 deelnemers, de meesten evangelisch-luthers en vooral uit Scandinavië afkomstig, bezochten de bijeenkomst. De bijeenkomst was een voorloper van 'Edinburgh' (zie ook hieronder). De Scandinavische landen hebben een sterke missiologische traditie. Het zendingswerk wordt in Afrika en in Zuidoost-Azië verricht. Thema was de nieuwe missionaire ecclesiologie. Kerk is missie. Dat wil niet zeggen: de kerk heeft een missie, maar: de kerk moet gezien worden als missie.

Geloven over grenzen heen

'Edinburgh' kende meer voorbereidende evenementen. Zo organiseerde Kerk in Actie op 10 april 2010 een landelijke dag *Geloven over grenzen heen*. Kathleen Ferrier was een van de sprekers, en zij schreef in haar weekboek: 'Weer even terug in de tijd. Veel oude bekenden gezien. Mijn stelling was dat juist kerken vandaag een belangrijke taak hebben, ook hier in Nederland. Niet alleen omdat de mensen die vroeger ver weg in de zendingsgebieden woonden, nu hier zijn, als onze nieuwe buren. Die nieuwe buren doen een direct beroep op ons en op onze bereidheid om te delen – ook macht! Maar ook omdat kerken, symbolen van waarden en normen, respect en fatsoen, een taak hebben als het gaat om de manier waarop we met elkaar omgaan. 'Geloven over grenzen heen' begint dicht bij huis. Leg contact met de migrantenkerken in eigen woonplaats.'

Prijs voor Tom Marfo

Vervolgens was er op pinksterzaterdag 22 mei 2010 een unieke interculturele viering in de Flevopolder. Op uitnodiging van de evangelische stichting Opwekking werd de manifestatie gehouden als deel van de jaarlijkse conferentie Opwekking. Voor veel witte bezoekers was het een eerste kennismaking met christenen met een andere huidskleur.
Op de dag werd – voor het eerst in de historie – de Zendingsprijs uitgereikt. De Evangelische Zendingsalliantie en de Nederlandse Zendingsraad hebben deze prijs ingesteld voor vernieuwende, hedendaagse missionaire projecten.
De Ghanese pinkstervoorganger Tom Marfo ontving de prijs voor een Afrikaans project tegen vrouwenhandel, een moderne vorm van slavernij. Ondersteund door Afrikaanse kerkgemeen-

schappen zet de Christian Aid and Resource Foundation zich in voor de maatschappelijke bevrijding van zwarte prostituees.

Edinburgh met afterparty

En dan was er dus 'Edinburgh', het eeuwfeest van de eerste wereldzendingsconferentie. In 1910 vond die eerste zendingsbijeenkomst plaats, en van 3 tot 6 juni 2010, een eeuw later, werd er opnieuw in Edinburgh gevierd en vergaderd. Werd Christus in 1910 geassocieerd met Europa en Noord-Amerika, in 2010 werd zichtbaar dat de fascinatie voor zijn persoon en boodschap nu wereldwijd is. Was er in 1910 slechts één Afrikaan onder de honderden aanwezigen, nú speelden Afrikanen de hoofdrol tijdens de slotviering. Geheel volgens de gewijzigde verhoudingen binnen de wereldkerk zorgden Afrika, Latijns-Amerika en Azië voor zestig procent van de driehonderd deelnemers uit zestig landen. De kracht van de conferentie van Edinburgh lag in momenten van viering, meldt Wout van Laar, die als directeur van de Nederlandse Zendingsraad de conferentie bijwoonde. Daarin was een grote diversiteit van muzikale en geloofstradities samengebracht. 'De interculturele lofprijzing bindt samen en versterkt het besef van eenheid in Gods zending die onze projecten en instituties overstijgt. Een les voor een oecumene nieuwe stijl: minder praten en meer samen vieren, bidden en getuigen.'
En zoals het tegenwoordig bij grote manifestaties gaat, was er ook een afterparty. Op vrijdag 11 juni hielden de Evangelische Zendingsalliantie, de Katholieke Vereniging voor Oecumene en de Nederlandse Zendingsraad een symposium 'na Edinburgh'. Tijdens deze bijeenkomst in de kerkzaal van de Evangelische Broedergemeente in Zeist, oecumenici avant la lettre, vroeg professor Dana Roberts aandacht voor het thema 'vriendschap' in de zending.

Zeshonderdste Kaski-rapport

Kaski heeft op 21 april 2010 haar zeshonderdste rapport uitgebracht. Dit rapport geeft een beschrijving van de maatschappelijk inzet van parochies in Antwerpen. De afgelopen tijd heeft het Kaski een aantal onderzoeken voor buitenlandse opdrachtgevers gedaan, waarvan dit er een is. Het Kaski, in 1946 opgericht, verricht sinds die tijd onderzoek en geeft advies over religie en samenleving.
Van een instituut dat veel kerk-sociologisch onderzoek verrichtte voor de rooms-katholieke kerk, heeft het Kaski zich ontwikkeld tot een bureau voor beleidsonderzoek en advies voor diverse kerkgenootschappen, maatschappelijke

organisaties en overheid. Het Kaski verricht diverse soorten onderzoek: kwalitatief, kwantitatief, evaluaties en prognoses. In veel Kaski-onderzoek wordt de vraag gesteld naar de succesfactoren en belemmeringen van kerken en identiteitsgebonden instellingen, laverend tussen behoud van identiteit en maatschappelijke impact. De onderzoeken zijn te typeren als onafhankelijk en objectief en tegelijkertijd betrokken. *www.kaski.ru.nl*

Kerk bij een ramp

Het Platform Kerk en Ramp in de provincie Zeeland hield op 23 april 2010 een studiebijeenkomst over de rol van de kerk bij een ramp. Kun je je daarop voorbereiden? En wie zou je daarbij kunnen inschakelen: ambtenaren die bij crisispreventie betrokken zijn, hulpverleners, wellicht ook kerken? Hoort het optreden bij een ramp tot de taken van een geloofsgemeenschap? Tijdens de bijeenkomst was ds. Rob Visser uit Apeldoorn gastspreker. *www.pzc.nl*

Passie voor Afrika

Op zaterdag 24 april 2010 werd in Den Haag de jaarlijkse Afrikadag gehouden. Ook dit jaar verzorgde de Evert Vermeerstichting met steun van Hivos deze interessante, inhoudelijke en culturele dag over en met Afrika. De Afrikadag is een dag om te laten zien dat politieke veranderingen in Nederland en Europa noodzakelijk zijn om de situatie in ontwikkelingslanden te veranderen. In het programma werd aandacht besteed aan economie versus politiek, door middel van een discussie over de aanbevelingen van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Zimbabwaanse kunstenaars exposeerden hun schilderijen, met thema's uit het persoonlijke leven van alledag. De afsluiting werd verzorgd door Daughters of Africa, met een indrukwekkende en spetterende show.

De waarde van wij

Op 26 mei hield de ICCO-alliantie in de Janskerk in Utrecht de Verkuyllezing. De lezing is genoemd naar professor Jo Verkuyl, die vijfenveertig jaar geleden aan de wieg stond van ICCO. In zijn geest wordt tweejaarlijks een vernieuwende denker uitgenodigd om haar of zijn visie te geven op actuele maatschappelijke ontwikkelingen die verband houden met een meer rechtvaardige, barmhartige en

duurzame wereld. De lezing had als titel: 'De waarde van wij. Over empathie in een mondiale samenleving'. Hoofdspreker was Herman Wijffels, momenteel hoogleraar duurzaamheid en maatschappelijke verandering aan de Universiteit Utrecht. 'De waarde van wij' omvat de vraag hoe wij omgaan met de veranderingen in de mondiale samenleving. Op welke manieren lossen wij de grote uitdagingen van deze tijd (klimaat, energie, voedsel, conflict) op? Zorgen wij voor synergie of zitten we elkaar in de weg? En over welke 'wij' hebben we het? Naast Wijffels droegen aan het debat bij professor dr. Eelke de Jong van de Radboud Universiteit Nijmegen en dr. Manuela Kalsky, directeur van het Dominicaans Studiecentrum voor Theologie en Samenleving.
www.icco.nl

Gert Noort directeur Nederlandse Zendingsraad

Dr. Gert Noort is benoemd tot directeur van de Nederlandse Zendingsraad. Hij zal drs. Wout van Laar opvolgen, die eind 2010 met emeritaat gaat. Dr. Noort is nu nog werkzaam als docent missiologie aan het Hendrik Kraemer Instituut. Hij zal op 1 oktober 2010 in dienst treden van de Nederlandse Zendingsraad, waar hij nog enkele maanden met drs. Van Laar zal samenwerken. Noort heeft ruime ervaring in missionair werk in binnen- en buitenland. Tussen 1991 en 1995 werkte hij als docent aan de theologische hogeschool GKST te Sulawesi, Indonesië. Daarna was hij werkzaam bij de Raad voor de Zending te Oegstgeest en bij Kerk in Actie. Hij promoveerde in 2006 op een dissertatie over leven en werk van zendeling Albert Kruyt, gepubliceerd onder de titel *De weg van magie tot geloof*.

Afrikaanse katholieken in Nederland

Op 29 juni promoveerde in Nijmegen drs. Naomi van der Meer op een proefschrift over Afrikaanse katholieken in Nederland. Drs. Van der Meer deed vijf jaar lang onderzoek onder Afrikaanse katholieken in Amsterdam en Den Haag. Zij bestudeerde hoe zij zichzelf verstaan in relatie tot Afrikaanse christenen van andere denominaties en tot katholieken van andere migrantenpopulaties, maar ook tot katholieke Nederlanders en Nederlanders die zichzelf als ongelovig definiëren. De opgedane inzichten zijn zeer relevant voor migrantenpastores en het oudewijkenpastoraat.

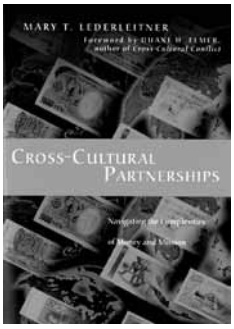

Mary T. Lederleitner, *Cross-cultural partnerships. Navigating the complexities of money and mission*, Downers Grove, Illinois: IVP Books, 2010, 230 bladzijden, $ 17,00

Dit boek kan ik iedereen aanbevelen die in enige vorm internationaal samenwerkt met mensen en organisaties uit – wat hier genoemd wordt – de *Majority World*-landen. De auteur heeft door haar werk bij Wycliffe (internationaal) een brede ervaring in samenwerking met mensen uit andere culturen. Zowel voor nieuwelingen als voor ervaren werkers bevat dit boek (vermoedelijk) nieuwe gezichtspunten en nuttige tips. Boeiend zijn ook de verwijzingen naar resultaten van sociaalwetenschappelijk onderzoek. Na een algemene inleiding kent het boek vier delen. In het eerste deel bespreekt de auteur culturele verschillen die bij eerste kennismaking met een andere cultuur verwarrend kunnen zijn, zoals tijdbeleving, opvattingen over financiële verantwoording en het belang van aanzien en gezichtsverlies. In deel twee worden onwenselijke gedragspatronen besproken van de kant van de 'westerse' donoren. Eén daarvan is een vaak niet bewust beleefd paternalisme, al was het maar in de voorwaarden die de donorlanden en -organisaties stellen aan donaties en in de wijze waarop men moet rapporteren. Men ervaart wel eens een schril contrast tussen het gemak waarmee rijke donoren voor zichzelf geld uitgeven en de pietluttigheid in de controle van bestedingen van soms minieme donaties. Deel drie handelt over constructieve, bijbelse manieren van transcultureel samenwerken. Daarbij wordt vooral ook ingegaan op de rol van het geld en de wijze van omgaan daarmee. Deel vier gaat in op manieren om conflicten te hanteren. Alleen de wijze waarop daarover gesproken wordt, is veelzeggend. In sommige culturen spreekt men niet over conflictmanagement, maar heeft men een commissie voor 'verzoening en verbondenheid'. Een epiloog geeft een mooie bijbelstudie over transcultureel werken aan de hand van Filippenzen 2. Het boek besluit met enkele appendices met heel praktische tips. Voor de doelgroep een must.

— Henk Jochemsen, algemeen directeur Prisma, vereniging van christelijke organisaties in ontwikkelingssamenwerking

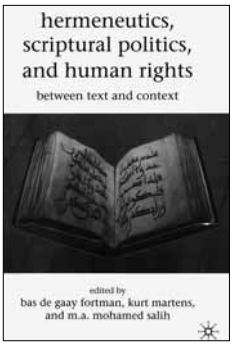

Bas de Gaay Fortman, Kurt Martens en M.A. Mohammed Salih (redactie), *Hermeneutics, Scriptural Politics, and Human Rights. Between Text and Context*, Basingstoke, Hampshire, UK: Palgrave Macmillan, 2009, ISBN 978 0 230 62223 4, 277 bladzijden, € 80,99

Een van de verdiensten van Bas de Gaay Fortman is dat hij kerk en theologie bij de les heeft gehouden op het punt van de mensenrechten. Samen met twee experts in respectievelijk rooms-katholieke en islamitische rechtsopvattingen redigeerde hij dit boek waarin de menselijke waardigheid ook weer centraal staat. Dit is een belangrijk werk voor wie zich wil verdiepen in de relatie tussen heilige schriften, religieuze gemeenschappen en mensenrechten. Dat die relatie bestaat, hoeft nauwelijks meer betoogd te worden. Waar het om gaat, is dat religies bronnen van inspiratie zijn voor een vreedzame en verantwoordelijke samenleving. Uitleggers van religieuze teksten dragen daarom een grote verantwoordelijkheid. '*Church, mosque, temple and synogogue all must show respect for human rights*' (34). Als een religieuze tekst leidt tot bedreiging van menselijke waardigheid, is het tijd voor herinterpretatie, voor het lezen van de tekst in een nieuwe context, zeggen Salih en De Gaay Fortman in hun introductie. Wie de waarheid echter als een gesloten systeem benadert, is geneigd religieuze teksten te monopoliseren en te misbruiken. In het post-11 september-tijdperk lijkt dat steeds vaker voor te komen, met gevaarlijke gevolgen. Overdoses aan ideologie en institutionalisering verlammen de morele verantwoordelijkheid van religies. Wat de auteurs verbindt die bijdroegen aan dit boek, is dat ze allemaal oproepen tot herinterpretatie, tot een open waarheid, '*the need for an inclusive truth*'. De relevantie van religie staat hier op het spel. Maar religieuze gemeenschappen zijn grillig. Die realiteit zien de schrijvers zeker onder ogen. Het artikel van Karel Steenbrink bijvoorbeeld gaat over de interpretatie van heilige teksten in Indonesië. Steenbrink laat zien hoe elastisch religieuze gemeenschappen daar met hun schriften omgaan, en hoe onvoorspelbaar hun leesstrategieën zijn: veel hangt af van de actuele vragen waarmee gemeenschappen worstelen.

— Wilbert van Saane, stafmedewerker Nederlandse Zendingsraad

Herman Heijn, *Dansen met de gouden kikker. Global Warming & het Onze Vader*, Vught: Skandalon, 2010, ISBN 978 90 765 6495 1, 144 bladzijden, met kleurenfoto's, € 17,50

Dansen met de gouden kikker is geen gewoon boek. Het is een prachtig vormgegeven fotoboek, een boeiend reisverslag en een speelse theologische reflectie op een internationale ontmoeting van jonge mensen. Herman Heijn is theoloog en fotograaf en gaat al meer dan vijfentwintig jaar op reis met jonge mensen uit zijn kerk. 'Geloven is onderweg zijn of roept op om op weg te gaan', zo schrijft hij. Deze reis is vooral een ontdekkingsreis: 'In het gesprek tussen kerk en wereld willen we ontdekken waar en hoe de heilige Geest nu waait.' Het boek raakt aan vele thema's, maar vooral, zoals ook de ondertitel zegt, aan de problematiek van *global warming*. Heijn schrijft erg associatief; de samenhang lijkt soms erg willekeurig. Het 'Onze Vader' wordt verbonden met Mozes, met de reisverhalen en de foto's. De hoofdstukjes zijn collages van foto's, verhalen en oude teksten. De beschreven reis gaat naar Indonesië. In een oude Chinese tempel koopt het gezelschap een gouden kikker, het symbool van voorspoed. De gouden kikker herinnert aan het gouden kalf waarvoor de Israëlieten bogen, maar Heijn legt ook de verbinding met de kikkerplaag waarmee de exodus van dat oude volk gepaard ging. Dansen om het kalf of met de gouden kikker ... het is de dans van gretigheid en onmatigheid. De gouden kikker komt terug in de tien groene geboden waarmee Heijn het boekje besluit. Het zijn praktische geboden die ons bepalen bij de keuzen die we maken: neem je verantwoordelijkheid, maak minder afval, weet wat je eet en wees solidair. Het tweede gebod luidt: 'Laat je niet door de gouden kikker verleiden', en dus: kies bewust en koop bewust. Dat is de onontkoombare boodschap van dit eigenzinnige boek: geloven gaat om keuzen in je dagelijks leven. En de toekomst van de aarde is daarmee gemoeid.

— Boele P. Ytsma, theoloog en schrijver van onder meer het boek *Authentiek. De zoeker en het verlangen*

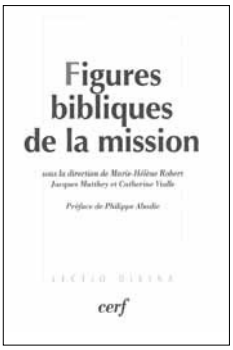

Marie-Hélène Robert, Jacques Matthey, Catherine Vialle (redactie), *Figures bibliques de la mission. Exégèse et théologie de la mission. Approches catholiques et protestantes*, Paris: Cerf, 2010, ISBN 978 2 204 09081 0, 260 bladzijden, € 20,00

Dat Matteüs 28, 16-20 en Handelingen 1, 8 een onmiskenbare bijbelse motivatie zijn voor zending, is voor velen vanzelfsprekend. Maar de Bijbel in zijn geheel opvatten als een missiologisch document, dat is voor discussie vatbaar. Dit laatste onderzoeken protestantse en rooms-katholieke theologen in tien essays die samen de kern vormen van *Figures bibliques de la mission*. Deze theologen werken op het snijvlak van exegese en missiologie. De tien essays vallen uiteen in drie delen. Het eerste deel, 'Het gebaar van God', concentreert zich op het missionaire aspect van Gods handelen in het Oude Testament. Zo reflecteert Jean-Daniel Macchi (oudtestamenticus, Université de Genève) op het begrip 'zegen' in de Pentateuch en Job als basis voor een open houding naar de wereld. Het tweede deel is getiteld 'Missionaire personages'. Priscille Djomhoué (exegeet, Université protestante d'Afrique Centrale, Yaoundé) beargumenteert dat Jezus de Samaritaanse vrouw (Johannes 4) roept en zendt zoals hij deed bij zijn discipelen. Haar betoog is een pleidooi voor een volwaardige aanvaarding van vrouwen in de zendingspraktijk. Het derde deel bundelt vier essays onder de noemer 'Ontvangst door de gemeenschap'. Marc Schöni (exegeet, pasteur de l'Église évangélique baptiste de Court, Zwitserland) komt tot de conclusie dat het vierde evangelie inzicht geeft in de intrinsieke werking van zending. Hij vindt dit evangelie een aanvulling op Lucas, die juist meer onthult over de externe missionaire dynamiek van de kerk. Deze bundel onder redactie van Marie-Hélène Robert (missioloog, Université catholique de Lyon), Jacques Matthey (missioloog, Wereldraad van Kerken) en Catherine Vialle (Institut catholique de Lille) biedt de lezer een interessante reeks hermeneutische exercities die bijdragen aan de missiologische reflectie over en vanuit de Bijbel. Het Frans hoeft geen belemmering te zijn voor wie een aardige basis heeft en thuis is in theologisch taalgebruik.

— Nicolas Pouyet, werkzaam voor de Pinkstergemeente Amsterdam en bezig met de afronding van een Master of Theology aan de Vrije Universiteit

Michael Haneke
Das Weisse Band
2009

Voor de film *Das Weisse Band* (De witte band) kreeg filmregisseur Michael Haneke op het filmfestival van Cannes vorig jaar de gouden palm. Het is een intrigerende film, waarin een domineesgezin een prominente plaats heeft. De film speelt in het jaar vóór het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in een dorpje in het noorden van het keizerlijke Duitsland.

Behalve het domineesgezin spelen ook andere families en gezinnen een grote rol. Zo zijn daar de baron en zijn vrouw en kinderen, de dorpsdokter met zijn twee kinderen en de gezinnen van de opzichter en verschillende boeren. Wat de film unheimisch maakt, zijn de ongelukken die erin plaatsvinden, maar ook een aantal andere merkwaardige gebeurtenissen. Het wordt niet duidelijk wie erachter zitten. Zijn dat de kinderen? In de film speelt één kleine verhaallijn een sleutelrol: die over de vogel van de dominee. Hij verzorgt hem liefderijk, maar … Een bron van hoop is de onderwijzer, die verliefd wordt op het kindermeisje van het gezin van de baron.
De film is in zwart-wit. Dat is met opzet, want zo wordt afstand genomen tot onze eigen tijd. Tegelijkertijd heeft Michael Haneke de film natuurlijk niet gemaakt om iets over vroeger te vertellen. Het gaat namelijk ook over vandaag. De film gaat over geweld. Toch brengt de film – zeker in vergelijking met vele andere films – weinig geweld in beeld. Het gaat de regisseur vooral om de vraag naar het andere geweld, de enorme psychische druk die vooral op de kinderen wordt uitgeoefend. Diezelfde kinderen vormden de generatie die actief was in de Tweede Wereldoorlog. Hoe unheimisch ook, de film is zeer de moeite waard. Hij stelt immers ook de vraag naar wat de kerk beter had kunnen doen.

— Freek L. Bakker, docent interculturele theologie, hindoeïsme en boeddhisme aan het Departement Theologie van de Universiteit Utrecht

Stef Bos en het Metropole Orkest onder leiding van Jules Buckley met medewerking van Frank Boeijen, Fernando Lameirinhas en Jackobond
In een ander licht
Niemandsland, 2009
EAN 8714691017200, ongeveer € 20,00

Deze cd moet je eens recenseren, werd me gesuggereerd. Het moet gezegd: de cd is speciaal. Twaalf liedjes, gecomponeerd rondom bijbelse personen. Achtereenvolgens komen Lot, God, Ruth, Lea, Prediker, Job, Noach, Maria Magdalena, Christus en de duivel, Jezus en Judas, de moeder en Petrus langs. Het zeer verzorgde boekje bevat de tekst van de liedjes, informatie over de bijbelgedeelten van de hand van Yko van der Groot en een persoonlijke toelichting van Stef Bos. Hij blijkt een voorliefde voor Prediker te hebben, in wie hij zowel een taoïst als een existentialist ziet. Job is een Sartre avant la lettre. Noach heet een ecologische optimist, en Christus heeft in de ogen van Maria Magdalena een boeddhistische levensvisie. Aardige vondsten. Toch zijn het vooral de schilderijen en de versieringen van de Zuid-Afrikaanse kunstenaars, die mijn bewondering wekken.

Dan nu de muziek. De cd is relaxed. Zelfs de duivel maakt me de grond niet heet onder de voeten. Het Metropole Orkest omspeelt de zang prettig, de musici doen goed hun best, en sommige arrangementen zijn mooi. Ik noem speciaal de nummers waarin Frank Boeijen en Fernando Lameirinhas meewerken. Maar – het moet gezegd – voor mij als musicus en zangpedagoog was het geheel een teleurstelling. Vocaal is Stef Bos zeer beperkt in zijn mogelijkheden; hij spreekt zijn teksten meestal. Bovendien kunnen de composities mij meestal niet overtuigen. Kortom, in mijn oren is de cd saai.
U kunt een andere mening zijn toegedaan. Stef Bos heeft inmiddels een behoorlijke schare bewonderaars opgebouwd, en dat zal niet voor niets zijn. Wie legt het me uit? Schrijf me wat u *In een ander licht* aan goeds ervaart. De schrijver van de beste brief krijgt de cd van mij cadeau.

— Marianne Verkade (adres via de redactie) is zangpedagoge; ze werkte in Kampen, Serooskerke, Yogyakarta en Alkmaar en is nu werkzaam in Amerongen.

24 september 2010
Jongereninitiatieven voor Albert Schweitzerprijs

De stichting Nederlands Albert Schweitzerfonds (NASF) reikt dit jaar voor het eerst de Albert Schweitzerprijs uit aan het beste lokale startende ontwikkelingsinitiatief op het gebied van gezondheidszorg in Afrika onder de Sahara dat door Nederlandse jongeren is ontdekt of mede-ontwikkeld. De prijs is bestemd voor een initiatief van jongeren tussen 18 en 30 jaar en bedraagt vijfduizend euro. Het NASF steunt lokale initiatieven door het verstrekken van microgiften. Het gedachtegoed van Schweitzer fungeert daarbij als leidraad en inspiratiebron. Initiatieven kunnen tot 24 september worden ingediend, en de prijs wordt in november uitgereikt. Zie voor de voorwaarden *www.nasf.nl*.

8 oktober 2010
Tachtig jaar leerstoel missiologie Nijmegen

Op 8 oktober 2010 wordt het tachtigjarig bestaan van de leerstoel missiologie in Nijmegen gevierd met een studiemiddag over religie en ontwikkeling. Religie zit wereldwijd in de lift, maar de uitwerking van religie op ontwikkeling is ambigu. Over de complexe relatie tussen religie en ontwikkeling wordt gesproken door professor dr. Peter Kanyandago, hoogleraar ethiek en ontwikkelingsstudies aan de Martelaren van Uganda Universiteit in Uganda, professor dr. Ruerd Ruben, hoogleraar ontwikkelingstudies aan de Radboud Universiteit Nijmegen en professor dr. Frans Wijsen, hoogleraar missiewetenschappen aan de Radboud Universiteit Nijmegen. De middag wordt geopend door professor dr. Ben Vedder, decaan van de Faculteit der Theologie, en afgesloten met een receptie. De studiemiddag vindt plaats in het aulagebouw van de Radboud Universiteit Nijmegen, Comeniuslaan 2, en begint om 14.00 uur.
www.ru.nl/nim

10 oktober 2010
Gebed van Nehemia

De zogeheten Michacampagne wil op 10-10-10 honderd miljoen evangelicale christenen een gebed van Nehemia laten bidden in de strijd voor wereldwijde gerechtigheid en tegen de armoede.
www.michacampagne.nl

november 2010
Tijd maken

November is de Maand van de spiritualiteit. Dit jaar is het thema ‘Tijd maken’. We leven in een hectische samenleving, die veel van ons vraagt en steeds sneller verandert. Hoe kun je tijd maken voor wat er echt toe doet? De Maand van de spiritualiteit is een initiatief van Uitgeverij Ten Have, de KRO en Trouw. Vol evenementen die je ruimte geven om even op adem te komen. Ook het door Joke J. Hermsen geschreven essay, ‘Windstilte van de ziel’, zal over het verschijnsel tijd gaan.
www.maandvandespiritualiteit.nl

29 oktober - 7 november 2010
Bijbelquiz in Bijbel10daagse

In de afgelopen jaren is gebleken dat de Bijbelquiz het populairste onderdeel van

de Bijbel10daagse is. Op de site van het Nederlands Bijbelgenootschap is een draaiboek te vinden hoe zo'n avond georganiseerd moet worden. Het genootschap hoopt dat op 1 november in het hele land quizzen zullen worden gehouden. De Bijbel10daagse vindt dit jaar plaats van vrijdag 29 oktober tot en met zondag 7 november. Het thema is 'Toekomst'.
www.bijbelgenootschap.nl

najaar 2010
Cartoons Midden-Oosten

Het Citypastoraat Domkerk in Utrecht is van plan in het najaar een tentoonstelling met cartoons over het conflict in het Midden-Oosten te houden. In en vanuit de Domkerk vinden ook allerlei activiteiten plaats op het grensvlak van kerk en cultuur. Het doel is mensen bekend maken met de rijkdom en de vele aspecten van het christelijk geloof, met het gebouw van de Dom als belangrijkste middel. Het kerkelijk-culturele werk gebeurt vanuit de laagdrempelige en open opzet van de getijden en vanuit de dagelijkse praktijk van de Open Dom.
www.domkerk.nl

2 december 2010
Cogis-congres over haat

Op 2 december 2010 houdt Cogis in de Koninklijke Schouwburg in Den Haag het congres 'Haat, obstakel voor een duurzame vrede'. Haat ligt overal op de loer. Het zit in de multiculturele samenleving tussen groepen die elkaar het licht in de ogen niet gunnen. Internationaal zijn er de geweldsuitbarstingen met genocide als dieptepunt. Haat lijkt daarbij een cruciale factor, die wellicht verband houdt met etniciteit, religie en de strijd tegen de dominante of westerse cultuur. Er worden verschillende sprekers verwacht, onder wie Tariq Ramadan en Rob de Wijk. Cogis is het kennisinstituut voor de sociale en psychische gevolgen van oorlog, vervolging en geweld.
www.congresoverhaat.nl

28 december 2010
Taizé aan de Maas

Al eerder berichtten we over de drieëndertigste Europese jongerenontmoeting van Taizé, dit jaar in Rotterdam. Met zo'n vijfentwintigduizend jongeren vieren de broeders van Taizé ieder jaar in een ander land van Europa oud en nieuw. Jongeren vanuit de hele wereld worden in gastgezinnen ondergebracht. Doel is hen bij elkaar te brengen voor een uitwisseling van geloof, leven en cultuur.
www.taizeinnederland.nl

tot en met 9 januari 2011
'Things that matter'

In het Afrikacentrum in Cadier en Keer is tot en met 9 januari 2011 de fototentoonstelling 'Things that matter' te zien. Fotografe Andrea Stultiens vroeg twee groepen basisschoolkinderen in hun eigen dorp foto's te maken van wat zij belangrijk vinden in hun leven. Kinderen uit Kyabahinga in Zuidwest-Uganda en uit Kreileroord in Noordwest-Nederland deden mee.
www.afrikacentrum.nl

TussenRuimte 2010 | 4

Religie op je lijf geschreven

Geloven doe je niet alleen met je hoofd en met je hart, maar met je hele lijf. Hoe is de relatie tussen religie en het lichamelijke? Beïnvloedt de religie onze visie op lichamelijkheid? En welke rol speelt de cultuur daarbij?

Als we kijken naar het christendom, zien we dat de verhouding op z'n minst ambigu te noemen is. Het lichaam is een geschenk van God, een tempel van de heilige Geest, maar ook een gevangenis voor de ziel en een last die we met ons meesjouwen. Franciscus van Assisi noemde zijn lichaam broeder Ezel! En dat terwijl het christendom zonder incarnatie niet zou bestaan.

De verhouding tussen religie en de lichamen van vrouwen of de lichamen van mensen met een handicap vraagt om een eigen doordenking. De relatie tot het lichaam is ingewikkeld en vaak tegenstrijdig. Het decembernummer van *TussenRuimte* biedt een aantal aspecten van deze boeiende thematiek.

Rima Nasrallah en Dineke Spee zijn de themaredacteuren.

Voor de vierde jaargang van *TussenRuimte* zijn de volgende thema's voorzien:

TussenRuimte 2011 | 1 (maart) gaat over veranderen van geloof: welke motieven en methoden spelen een rol?

TussenRuimte 2011 | 2 (juni) besteedt aandacht aan interculturatie en educatie. Wat kunnen we op cultureel gebied van elkaar leren?

TussenRuimte 2011 | 3 (september) vraagt naar de doorwerking van de wereldwijde (economische en milieu)crisis op religie.

TussenRuimte 2011 | 4 (december) volgt het voetspoor van de apostel Thomas.